

 Kd
661

Bl. 152.

HISTORIAE
LEGVM ROMANARVM
AD
SEPVLTVRAS PERTINENTIVM
ADIVNCTA EARVM COMPARATIONE CVM PATRIS
INSTITVTIS
SPECIMEN SECVNDVM
VBI DISPVTVR
DE MINVENDIS FVNERVM SVMTIBVS

ILLVSTRIS IVRIS CONSVLTVRVM ORDINIS
AVCTORITATE
PRO
DIGNITATE DOCTORIS OBTINENDA
D. XXIV SEPTEMBRIS A. C. MDCCXCV
H. L. Q. C.
D E F E N D E T
CHRISTIANVS GOTTHELF HÜBNER
PHILOSOPHIAE DOCTOR ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER ET IVRIS
VTRIVSQVE BACCALAVREVS.

LIPSIAE
EX OFFICINA SOMMERIA.

UNIVERSITÄT
M. V. H. A. V. A. H. V. M.

INSTITUT FÜR
HISTORISCHES
RECHT
UND
STATISTIK

VERGLEICHENDE
RECHTSLEHRE
UND
STATISTIK

1876

ADVMBRATIO VNIVERSI LIBELLI.

Praefatione praemissa, in **CAP. I.** aditus fit ad ipsam rem, dum vniuerse disseritur de causis sepulturae funerumque magnificentiae. Deinde de **NUMA**, eiusque lege Posthumia, atque speciatim, de eius nomine, origine, causis et effectibus exponitur.

In **CAP. II.** exhibentur fragmenta ex legibus Decemuirorum ad funeris sumtus coercendos pertinentia, adiuncta breviori eorum illustratione. Adpersa sunt simul quaedam de Romanorum in educandis liberis cura, eiusque causis, nec non de dentibus vinctis, quorum fit mentio in **XII.**

CAPVT III. complectitur locum de **XII.** tabularum auctoritate, de Aedilibus legis decemuiralis sumtuariae defensoribus secundum **HEINECCIUM** contra **RITTERI** opinionem et qui huic assentiuntur: de lege Cornelia sumtuaria, quae luxum in funerando prohibuit, de lege Iulia luxuriae opposita atque de quibusdam ex Cicerone locis, quae ad legem Iuliam referenda videntur. Deinde ostenduntur causae, tanti legum sumtuariarum proventus et cur earum numerus sub Imperatoribus imminutus fuerit. Iam commemoratur lex Fusia Caninia, vbi strictim attinguntur dies denicales et testamentorum apertura.

In CAP. IV. itur ad Imperatorum constitutiones. Veterum ICtorum sententiae de sepultura eiusque finibus regundis nec non de sumtu eam in rem faciendo significantur. *Vlpianca* l. 14. §. 7. D. de relig. et funer. sumpt. reiecta Bynkershoekii coniectura emendatur. *Capitolini* locus corruptus ad *SCHILTERI* rationem restituitur. Hinc de modestia Christianorum ex III. prioribus seculis in sepulturis faciendis agitur. Patres ecclesiae luxum in sepeliendo et splendorem ferre non potuisse ostenditur: *CONSTANTINI* institutum, rei funerariae constituendae causa, commemoratur, addita eius historia ad *Leonis* vsque aetatem.

CAPUT V. indolem et rationem priscarum Germanicarum sepulcrarum enarrat. Indicantur quidam canones, gratuitam sepulturam frustra praecipientes. Quaedam adduntur de Clericis mercenariam in officii humanitatis exhibendis operam ad nostra vsque tempora praestantibus.

CAPUT VI. sententiam legum Saxonicarum, funeris magnificentiae coercendae causa scriptarum exponit. Monitis paucis ad patrias leges pertinentibus, adiiuntur in fine desideria quaedam pia et vota de emendanda yniuersa re funeraria.

PROOEMIUM.

Redditur consilii ratio.

Quantquam omnes, qui sibi paullum in Iuris arte profecisse videntur, maxime eos, qui se legum studiosos profitentur, abundare oportet quaestionibus et argumentis singularibus, quibus breuiter et terse elaboratis vel legum obscuritati lux accendatur, vel earum salubritas et vtilitas demonstretur, atque, vt vno verbo dicam, quae gravia sunt et vtilia in legum disciplina et ad rem communem faciunt, accurate et copiose disputentur: ego tamen in optanda aliqua, quam pertractarem, materia, multum diuque anxius haerebam. Etsi enim thematum copia haud sane exigua in promptu esset, tamen, ex illis aliquod persequerer, an, quod susceperam munus disserendi de ratione atque indole legum, non prisca rei Romanae solum aetate, sed etiam hac nostra memoria, de sepulchris latarum, ad illud me meaque studia reuocarem, animus in diuersas sententias distrahebatur. Nam, cum me non primum in hunc descendisse campum, probe nossem, sed hanc, quam tracto, materiam communem fuisse summorum Virorum, quos sequi difficile et periculi plenum est, an coepta essent peragenda, profecto habui, quod dubitarem. Sed, indignum reputans viro constante, datam fidem fallere, et ingenio meo, reliquarum materiarum gravitati profecto impari diffidens, filum semel coeptum pertexere apud animum constitui. Quod vero argumentum iam vberius

exponendum suscepi, in eo pertractando hanc mihi legem scripsi, vt, investigata legum huc pertinentium vera mente, qui viri docti in hac iuris nostri parte illustranda me praecessere, eorum lectione ita vterer, vt simul, quae ipse meditando essem adsecutus, ea adderem. Illud certe sum secutus, vt libellus meus, non apud Iuris solum studiosos et Prudentes, sed adeo, apud eos, qui nostram artem non callent, haberet aliquid et ab vtilitate et a suauitate commendationis. Quod vt ita fore mihi persuaderem, illa maxime adductus sum re, quod, quam proposui materiam, ea ex illis est, quae tantum abest, vt in sola legum priscaurum obscuritate illustranda, vel in examinandis aliorum coniecturis, vel in reliquis versentur, quae in solis Criticorum scholis tractantur et quae tenere, ex ceteris, neminis interest, vt iis rebus charrandis contineantur, quae, quoniam ex interiori Iuris atque humanitatis disciplina sunt depromptae, lectoribus non possint non aliquam parere voluptatem. Quid enim est, quod sit ad fructum vberius, ad voluptatem suauius, quam, cognitis legum vtilissimarum et maxime necessariarum initiis, progressibus variisque mutationibus et vicissitudinibus et perspectis earum indole et causis, sapientiae simul et stultitiae humanae quandam veluti historiam contextam adspicere, et, a quanta tenuitate profecta sit sapientia lento pede progressa, nunc aucta, nunc iterum nube veluti pressa, quibusque de causis hoc acciderit, vno veluti obtutu cognoscere? Quae iuris antiqui tractandi ratio haud scio, an vtilissima sit, atque nobilissima. Qui libelli enim multi et pleniores patrum nostrorum memoria, ab iis, qui se legum doctores et esse et haberi volebant, edebantur, eorum plurimi in rerum summa tenuitate occupati, non raro ad

minima delapsi; ingenii quidem specie blandiuntur et acuminis laudem merentur, sed, quod ad rectum vsum transferas et vel illis, qui nostris sacris non sunt initiati, rectius de multis rebus iudicandi cogitandique materiam praebeat, nihil fere intus habent. Mihi quidem, etsi nullum legitimae scientiae studium ingenuo et liberali homine dignum videatur, nisi, quod ducem sequitur grammaticam, atque antiquitatis rerumque gestarum notitiam et omnes, quae ab humanitate nomen ferunt, disciplinas comites habet: non tamen is sum, qui in sola antiquarum rerum notitiâ adquiescat, et cui, qui Ictorum cruces vnus et primus intellexerit, vel qui diem et consulem veteris populisciti, prior docuerit, vel qui legis antiquissimae fragmenta non ordini solum et integritati sed sermonis adeo vetustati restituerit, iste demum sapere videatur. Me certo nunquam

Corrumpan horum exempla domestica, magnis

Cum subeunt animam auctoribus — —

Si qui tamen sint, qui meum iudicium reprehendant, non nimium curo. Illa enim mihi stat sententia, si quae sunt praesidia et adiumenta Iurisprudentiae, quibus qui sunt imbuti, hanc scientiam praeclaris accessionibus locupletare valent, iis, ni ita vtare, vt exinde bonae frugis plenum quid, et quod transferri possit ad communis vitae fructum et ad vsum doctrinae liberalis et prudentiae ciuilis, enascatur, vanam esse gloriam et contemnendam. Verum, qui aliquam rem susceperit explicandam, illi cum hoc imprimis sit agendum, vt cognoscatur satis, quid sit illud, in quo ipsius studium occupetur, quaque via sit progressurus: constitutum mihi est, ostendere, quibusnam legibus errori omnium fere

gentium communi, luxuriae puta, in iustis faciendis apud Romanos et Saxones obuiam sit itum. Primum igitur exponam, quid et quantum effecerint Romanorum sapientes legum conditores in populi Romani moribus, seuerissimis olim et ad parsimoniam in omnis vitae cultu seruandam compositis, ab omni inutilis prodigalitate labe, salutis publicae priuataeque causa, incorruptis conseruandis. Quarum sanctionum primordiis et progressibus, quantum pro ingenii mei tenuitate, temporisque, qua inclusus fui, angustia, eius rei fieri poterit, enarratis, deinceps, quid hac in re iuris canonici et pontificalis auctoribus placuerit, narrabo, illud imprimis acturus, ut de vtriusque iuris indole certe constet. Denique ad patriam dulcissimam delatus, paucis quidem verbis sed laetitia meae indicibus, populares meos aequales meque ipsum felices praedicabo, in ea patria natos atque educatos, cuius Sapientissimi Principes in hoc etiam legum latorum genere illud maxime spectauerunt, ut homines, opinionum peruerse susceptarum erroribus depositis, in postremis persoluendis honoribus ab omni sumtu et magnificentia extra modum procedente cauerent, atque modum, quem naturalis et ciuilis ratio exposcit et mediocritatem quandam tenerent. Quo loco non alienum arbitror, monere, fuisse, qui mercedem funeris ac sepulturae constitui, nefas haberent, cuiusmodi quid in mentem venisse memini *Gul. Henr. BRVNERO*, qui dissertatione quadam ¹⁾ argumentis vndique corrasis, probare

¹⁾ Diss. de sepultura gratis concedenda, dass die Begräbnisse den Rechten und der Billigkeit nach un-
entgeltlich verstattet werden sollen. Ienae 1707.

studuit, nihil esse legibus cum naturalibus tum ciuilibus tamaccommodatum, quam homines gratis sepeliri. Cuius quidem sententiae, propter quam ille multam multorum inuidiam est expertus, ratio atque exploratio, ad hunc, in quo iam versor, locum non pertinet. Disputaturo autem mihi de legibus funerum luxuriam coercentibus, non est animus, repetere ea, quae iam ab aliis occupata et pertractata scio, de priscarum gentium in mortuis sepeliendis cura atque religione, de rituum a Graecis Romanisque adhibitorum varietate, sepeliendi generibus, honoribus Manibus haberi solitis, aris et monumentis. Quae, quamquam ita sunt in promptu, vt, qui vel leuiter Graecas Latinasque litteras attigerit et, quos Latium Graeciaeue habet scriptores eos cognouerit, illi obscura esse nequeant: tamen etiam, ab iis, quos omne vitae tempus vetustatis moribus et institutis inuestigandis tribuisse constat, iamdudum docte et copiose sunt exposita. Rem enim veterum funerariam qui exponerent, multi extiterunt. Vt iam omittam, a quibus vniuersam antiquitatem iustis voluminibus summa sollertia ad antiquorum auctorum, marmorum, nummorum fidem atque auctoritatem illustratam habemus, et quorum numerus ita creuit, vt *Ioh. Alb. FABRICIVS* in *bibliogr. antiqu.* *Ioh. Christ. FRANK* in praef. ad *Sigonii* lib. de iudiciis, *Ioh. Gottl. HEINECCIUS*, in praef. praem. *Iac. Perizonii* diss. Lugd. Batav. 1740. *Mart. LIPPENIVS* in bibl. iurid. real. atque *A. F. SCHOTT*, qui supplementa ad eum conguessit et emendationes, nec non *Ren. C. SENKENBERG*, qui supplementorum et emendationum Volumen alterum edidit, iustos illorum catalogos texere, et *Ioh. Georg. GRAEVIUS* et qui eum supplevit *Alb. Henr. de SALLENGRE* lectissima

quaeque coniunctim exhibere possent: plurimi, alibi iam laudati
 peculiaribus libris funerum originem, pompam aliaque iusta fu-
 nebria et, quae legibus hisce de rebus sancita inveniuntur, magna
 cum laude sunt persecuti. Rem sepulcrariam, exposuerunt etiam,
 qui non in omnium manibus sunt *Alexander* AB ALEXANDRO in
 diebus genialibus, *Ioh. Bapt. ASINIVS*, *ICTUS* Florentinus in com.
 ad D. de religiosis, *QVENSTADTIVS* deinde, qui plurima ex
KIRCHMANNO, quem facile principem et praestantissimum huius
 rei scriptorem dixeris, in librum suum transtulit et denique *IULIVS*
MINVTOLVS, quem habet *SALLENGRE* in thes. T. I. p. 126.
 Quos auctores, si neges, infinitae lectionis vbertate atque erudi-
 tionis varietate sua commentaria repleuisse, rectum de his iudicium
 et aequum non tuleris. Sed, quod hanc materiam, dignitate et
 vtilitate maxime conspicuam ita discussierint atque tractauerint, vt
 temporum, et aetatum, gentiumque successiones et varietatem
 simul notarent, et, in quo rei cardo vertitur, illam non ad legum
 solum ciuiliū et scriptorum priscae aetatis reliquias intelligendas
 et perspicendas adhibuerint, sed etiam ad communem vsum et fru-
 ctum transtulerint, illud sane eos fecisse non dixeris. Illi enim
 ex hac scientia non eum mihi fructum percepisse videntur, quem
 nos percipere oportet, vt antiquitatis notitiam existimemus perti-
 nēre ad eam historiae partem, quae, cognitis hominum diuersa-
 rum aetatum et gentium moribus, ingeniis, rebusque gestis, in
 humanae naturae indolem inquirat, vt intelligatur, quanta fuerit
 humanae sapientiae prima aetate tenuitas, quam lentus progressus
 ad rectum rationis diuinae vsum, in quos errores fuerint prolapsi
 homines cognitionis et scientiae cupidi, quibusque praesidiis et ad-

miniculis humana sapientia verique scientia elata atque in altiorem locum euecta fuerit et quæ sint reliqua, quæ, quoniam ad errorum origines, causas et mutationes cognoscendas faciunt, ad fructum verum vberissima sunt et scitu dignissima.

HISTORIAE
LEGVM ROMANARVM AD SEPVLTVRAS
PERTINENTIVM
ADIVNCTA EARVM COMPARATIONE CVM PATRIIS
INSTITVTIS
SPECIMEN SECVNDVM
VBI DISPVTATVR
DE FVNERVM SVMTIBVS MINVENDIS.

CAPVT I.

*Postquam vniuerse de sepulcralibus causis actum est, e legibus
regiis quasdam funerum luxuriam colibuisse ostenditur.*

Est sane, vt disputationis nostrae exordium faciamus ab ipsis
statim causis, quae ad curam cadaverum, funerum cerimonias,
sepulcorum monimenta, tumulorum ornamenta, luctus et lamen-
tationes lugubres, violationem sepulcri prohibendam et grauissimis
poenis vindicandam et ad alios eiusmodi honores, profanas gentes
non prorsus immanes atque incultas fere omnes permouerunt,
est igitur non vna tantum gloriae laudisque cupiditas, quae vitae
finibus non terminatur sed futurorum temporum cogitatione miri-
fice alitur atque retinetur, cuius dulcissima spe adducti homines
ipsorum memoriam pie conseruandam et sepulturae honores expe-

tendos existimauerunt. Cui nominis post fata conseruandi studio, quamquam negari nequeat nihil esse commune cum reliquis, quae angustis vitae terminis circumscribuntur, cupiditatibus, quas nisi praesentibus atque momentaneis, nullis aliis alimentis pasci sentimus atque delectari, idemque in multis adeo foecundissimam exitisse matrem rerum optime et cum summo labore susceptarum: idem tamen non tantum valuisse videtur vi atque potestate in animis hominum omni feri cultu destitutorum, vt propterea, quod postera secula ad se pertinere arbitrarentur, sepulturae honoribus in alios conferendis vicissimque accipiendis multum tribuerint. Quemadmodum enim omnium rerum initia tenuia animaduertuntur, ita nescio an idem de sepulturae originibus sit dicendum. Illum enim, qui, conspecto aliquo cadauere, primus ad humandum i. e. humo tegendum, (quam sepeliendi rationem et antiquissimam et naturae maxime accommodatam duco) accessit, satis adparet, hocce humanitatis negotium hautquaquam ea opinione curasse, quoniam sepulturam ad mortuum eiusque nomen conseruandum pertinere existimaret, sed, quia cadauer adspectu triste, odore foedum ex viuorum conspectu amouendum duceret. Qui vero defunctorum memoriae honores sunt habiti, serius et post accessisse, vel eo intelligitur, quod antiquissimas gentes, quo propius abessent a morum feritate, eo maiori in funeribus faciendis simplicitate fuisse vsas, relatum legamus. Magis igitur est, vt credamus, nominis post mortem adipiscendi cupiditatem, recepto semel sepeliendi more, supremis honoribus augendis et religiose seruandis opportunitatem praebuisse. Mox enim optimi quique et de ciuibus suis bene meriti, cum excesserant, fletu suorum moerente

et luctu excipi, collocutione hominum et frequentia celebrari, quid? quod coelestium, quorum naturam diuinam esse opinabantur, numero haberi deorumque cultu ornari coeperunt. Qua virorum fortium veneratione et honore, plurimos fuisse incensos parisi honoris obtinendi cupiditate, sponte intelligitur. Ceterum de sepulturae originibus definiendis multum olim varieque est disputatum. Aliis illas a brutis animantibus repetentibus cum PLINIO ¹⁾ aliis earum prima vestigia in libris diuinis deprehendi existimantibus, aliis aliud quid coniicientibus. ²⁾ Sed ad sepeliendi morem cum constantia quadam atque religione seruandum, plurimum, opinor, valuit, immortalitatis quidam sensus, omnibus hominibus insitus et seculorum quoddam futurorum angurium, cum fore aliquem post hos vitae terminos sperabant sensum. Quam sententiam, CICERONI, de animorum aeternitate non male disserenti, iam probatam, GROTIUS, quique eum sequuntur et SCALIGER defenderunt: ³⁾ hic enim, *sunt, inquit, cognata nobis semina immortalitatis, cuius adeo adpetentes sumus, ut et sepulturae prospiciamus et nolimus cadaver nostrum male haberi.* Quae opinio, nobiscum nata, mirifice adiuta et confirmata est ab antiquarum gentium poetis et sacrorum antistitibus. Ciuibus enim, quod persuadere omnem operam dederint, post vitae excessum, hominum animos permanere, esse aliquam, vbi reliqua vita agatur sedem, ad quam, nemini, nisi sepulturae beneficio affecto, aditus

¹⁾ PLIN. H. N. lib. 2. c. 18. et ³⁾ GROTIUS, de iure B. et P. 30. lib. 9. c. 8. lib. 2. c. 19. SCALIGER Poet. lib.

²⁾ SAHME diss. prior, de sepulturae denegatione §. 5. 3. c. 19.

pateat, atque adeo nefandum facinus et vix expiandum eius esse, qui
vagae malignae arenae ossibus et capiti inhumato
particulam dare

recusarit, quis est eorum qui *Homeri* vel *Hesiodi* lectione retinentur, quem praetereat? Ast, quod humanitatis officium, defunctis necessarium, viventibus salutare, in primordiis, angustis pristinae simplicitatis se continebat finibus, omnisque vitii expers ad civium reique publicae felicitatem et salutem tantum pertinebat; mox, ut fit in rebus humanis, hominum cupiditate pietatis officio functum esse haud contenta, in vitium reique non privatae tantum sed etiam publicae detrimentum abiit. Iniecti enim pulveris parva manus, lamentatio lugubris fletusque propinquorum moerens, tantum abest, ut sufficere viderentur, ut adderet hominum superbia nominis ad alios transferendi ergo, largam luxuriae materiem, monumentorum videlicet splendorem, sumtum in funus curandum magnificentiam, luctus et moeroris simulationem, exequiarum pompam, tubarum et candelarum usum, vincturam, genarum lacerationes, cremationem non cadaueris solum sed aliarum etiam pretiosarum rerum, ossium collectionem et in urnis asseruationem, inferias Manibus datas, florum sparsionem, epitaphiorum titulorumque ludicra, *πικρυκιδεα δαιτα*, laudationum mendacia et quae sunt reliqua, quae *LUCIANVS* in dialogo, qui *Nigrinus* inscribitur, aliisque locis non sine sale risit. Homines igitur, ne, dum munus ab ipsa natura profectum implerent, ad imbecillitatem erroresque delapsi, luxuriae, superbiae et fastui nimium darent, legum sanctionibus erat cauendum. Atque quidem, ut tandem oratio ad illud,

de quo agitur, et cuius causa omnis haec disputatio est instituta, perveniat, Romanam ciuitatem, Graecis sacris vtentem, hoc luxuriae funebris malo multum laborasse, vt legum fraenis opus fuerit ad cohibendam exequiarum magnificentiorum licentiam, illud iam ordine persequamur. Iam primum omnium satis constat, Romulo conditore vel instauratore imperii Romani, in ciuitate, continuis bellis defatigata, summisque periculis opposita, cum regis animum salutis publicae reiue nouae conseruandae et stabiliendae cura occuparet, non potuisse cogitari de religionc diuinaque re peragenda et legum huiusmodi latione. Res enim publica, vi et armis condita et contra vim externam propugnanda, in ciuium patriis moribus assuetorum feritate, paucis indiguit legibus, iisque eiusmodi, quae vniuersos ciues arctioribus obstringerent vinculis, eorumque animos ad suae ciuitatis tutandae et defendendae amorem magis allicerent. Latae igitur sunt leges, quibus patrocini iura, connubiõrum fides atque sanctitas patriique iuris maiestas constituerentur. Sed, ciuitate ab hostium aggressibus tuta reddita et positis externorum periculorum curis, Nvma, diuini et humani iuris peritissimus, legibus atque praeclare institutis, maxime religionibus, Deorumque metu iniiciendo populum ferocem deuinxit 4) et sacerdotibus creatis iureque sacro constituto et in Pontificum manus tradito, pietate in Deum, fidei et iustitiae praeceptis animis paullatim instillandis, Romanos ad pacem colendam proniores reddidit. Quorum animi in religionem conuersi ne quid superstitionis tenerent et, sprete parsimoniae ratione, partim in sacris faciendis, partim

4) TACITVS Annal. lib. 3. c. 36. LIVIUS lib. I. c. 20

in ultimis humanitatis officiis praestandis, ad luxum prolaberentur, certis legibus cauit. Quae, licet illae aetatem non tulere, vere esse dicta, LIVII, PLINII, DIONYSII, VALERII, et PLUTARCHI auctoritate innixus, credo. De lege vero Numae regis, ad funerum magnificentiam coercendam comparata ita PLINIUS: *Numae regis Posthumia lex est: vino rogam ne aspergito. Quod sanxisse illum propter rei inopiam, nemo dubitet.* Quae lex ad sacra Pompilii instituta est referenda, quae Pontificum potestati ab eo sunt subiecta. Vnde factum, ut Pontificum collegium apud Romanos de ipsis sepulcris iudicaret. 6) Sed de nomine legis, cur Plinio Posthumia fuerit dicta, varie sentiunt viri docti. Nec mirum, cum Romani in legibus nomine insigniendis eandem regulam et vnam non semper sint secuti. Quod in primis de regis legibus, de quibus antiquarum rerum scriptores pauca tantum memoriae prodiderunt, valere, facile intelligitur. Persuasum sibi habuit I. A. BACH, in hist. iurispr. rom p. m. 9. hanc Pompilii sanctionem a latore Posthumio quodam nomen accepisse, et vniuersae iam sub regibus moris fuisse, ut a latoribus leges nomina acciperent, eamque rem legis Horatiae exemplo, de Caia Tarratia latae, satis confirmari. Quae coniectura mihi non probatur. Plinius enim, quoniam eam legem Numae propriam dixit, nullo alio latore commemorato, haud dubie eundem ipsum latorem

5) LIVIUS lib. 1. c. 20. VAL. in Numa, c. 12.
M. lib. 1. c. 1. ex. 12. PLINIUS 6) CICERO de legibus lib. 2.
Hist. Nat. lib. 14. c. 14. Lib. 32. c. 19. pro Mur. c. 11. Geo. Chr.
c. 10. DIONYSIUS HALICARNASSIVS lib. 2. PLUTARCHVS observationibus illustratus p. 21.

habuit. Regum vero tempore leges ab aliis rogatas, regibus adscribi consueuisse, demonstrari nequit. Vt vero maxime credam, Numam ita sancivisse ipsum, illud me mouet, quod eum, diuini et humani iuris consultissimum, non est obscurum, de religione et manium iure saepius edixisse. Sed, in re obscura, si coniecturis quis locus est, liceat vel mihi, quae conieci, afferre. Equidem probabile mihi videtur, in Plinii loco legi deberi pro *Posthumiâ*, *Posthuma*. Cuius lectionis has habeo rationes. Ipsam legem iuri pontificio iam antea vindicaui. Iam, cum VALERIUS MAX. et LIVIUS, 7) Numae libros sacros, de fastis, feriis, votis, sacris et vniuerso iure Pontificio agentes, illo iam mortuo, inuentos et magna cum cura fuisse asseruatos, in libris suis narrauerunt, haud ineptum mihi videtur, credere, eosdem libros post auctoris mortem in lucem protractos publiceque seruatos a Plinio *Posthumorum* nomine fuisse affectos. Nostra vero lex cum haud dubie ex illis fuit, quae hoc sacro corpore continebantur, cur iam Plinio Posthuma nominetur, facile intelligitur. At, fabulae sunt de libris Numae sacris et lex de rogo non adspargendo fuit curiata. — Sint fabulae, non repugno, sed, *Liuius* earum auctore, Plinius illis fidem habuit. De lege vero curiata, res non minus est incerta quam de mea coniectura. Aliorum esto iudicium. Reliqua persequamur. Numam quidem, etsi LIVIUS 8) suoapte ingenio magis temperatum, quam instructum peregrinis artibus ad tantam virtutum, doctrinae et morum laudem ascendisse opinetur, tamen

7) LIV. lib. 40. c. 29, VAL. lib. 8) LIV. lib. 1. c. 13.
I. c. I. 12.

nihilò secius eundem recte quis dixerit, aliena institutione et disciplina, licet minime Pythagorica vel Mosnica, qui quorundam olim fuit error, in ingenio illustri multum profecisse. Nostro quidem tempore, quamquam, qui Numae instituta et leges ad Moysis vel Pythagorae exempla expressas putet, non facile inueniatur, quum iam idem LIVIUS et CICERO 9) historiam ab hac erroris labe purgauerint: tamen, praeterquam, quod, quae Italiae inferiorem partem tenebant, gentes graecae originis, varia doctrina imprimis rerum sacrarum cognitione erant imbutae, ipsa Numae patria, Cures, Sabinorum, quos Lacedaemone ortos, veteres testantur, vrbs, spartani moris, disciplinae et prudentiae multum retinuerat. Numa igitur apud suos ciues in iustitiae, religionis et omnis sapientiae studio multum proficere potuit, propter naturalem animi bonitatem et animum ad omnem virtutem idoneum. Haud inde est, quòd mireris, hanc, quam tractamus legem, Laconicis esse simillimam? Lycurgi, parsimoniae et modestiae studiosissimi lex vetuit omnem funerum luxuriam, inanesque tumuli honores, et sublata sepulcrorum religione, luctum certo modo et tempore circumscripsit. Ita enim PLUTARCHVS: 10) *ἀνελε δε και τας ἐπιγραφας τας ἐπι των μνημειων, πλην των ἐν πολεμω πεσοτων, και τα πενθη και τες ὀδυμεις* et alibi: *χρονον πενθας ὀλιγον προωρισεν, ἡμερας ἑνδεκα.* Quae cum ita habeant, haud scio, an recte dixerim, iuris Laconici vestigia in Numae lege seruari. Neque etiam nouum est, legum Spartae latorum memoriam

9) CIC. Tusc. lib. I. et 4. LIV. lib. 40. c. 29. lib. I. c. 18.

10) Vita Lycurgi cap. 27. et ἐπι τῆδευματι λακωνικα c. 9.

atque auctoritatem apud Romanos seruata dici. Iam enim, vt nihil dicam de sumtuariis Lycurgi legibus, Plinio aliisque testibus, Romam post decemuirorum aetatem, translatis, vna legitima tutela sufficere potest, ad eorum sententiam demonstrandam, quibus iuris antiquissimi Romani pars non exigua ab institutis Spartanorum profecta videtur. ¹¹⁾ Sed ipsam rogi sumtuosam respersionem, mirum est, Numae tempore in Romana ciuitate ita abiisse in vitium, vt legum auxilio res indigeret. Romanos autem eam Graecis acceptam tulisse, id non tam obscurum est, vt non affirmari possit. Apud Graecos enim ab antiquissimis temporibus receptum erat, vt corpora ditiorum, cum iam essent in pyra posita, vino, lacte et melle respergerentur, additis odoribus suffiendi causa et liquoribus pretiosis, thure, vnguentis. Quin pyra, cadauere ignis violentia iam consumto, vino large adfuso extincta legitur. ¹²⁾ Romani vero, ista sane aetate pecuniae inopes, paucis agri iugeribus contenti, frugalitatis studiosissimi in nulla certe re luxuriae et immoderationi indulgebant, nisi in suorum memoria virtuteque celebranda, quae res eo minus mira alicui videri debet, quo certius est, eam esse rerum humanarum indolem et rationem, vt prauis rectique fines saepe sint confusi et in omnibus speciebus, quid sit rectum, statuere, iudicii esse subacti et valde exercitati. Numa igitur prudenter, ne leges recens latae ad Deorum metum iniiciendum compositae ceteraque instituta ad coelestes cerimonias perti-

11) v. Ev. ORTO diss. de XII. proposuit, sententiam, disputauit. tabb. c. 3. vbi contra Ge. SCHUBARTH, qui in fati iurispr. Rom. exerc. I. eam, quam ego sequor,

12) HOMERVS L. O. v. 796.

nentia, ciuibus reique publicae damnosa fierent, hac et aliis legibus ad eandem rationem comparatis efficere studuit. Qua lege etsi sumtuuum immoderatorum licentia in vna re esset restricta, eam tamen posterioris aetatis luxu elusam esse et euersam, historia docet. Re enim Romanā ad altum potentiae et diuitiarum fastigium euecta, cum diuitiae honori, paupertas probro haberi coepissent, et qui decederent, amplissimi viri, quorum patrimonium ne ad exequiarum quidem expensam sufficeret, ¹³⁾ non iam conspicerentur, ad id luxuriae et superbiae est peruentum, vt maxime in funeribus nec finis esset nec modus. Numa vero Pompilius, quas leges rogauit de luctus tempore a vidua obseruando, de modo lugendi maiori pro aetatibus et fletu vltra annum non prorogando, quarum memoriam seruauit PLVTARCHVS, ¹⁴⁾ earum vberior expositio, cum non accommodata sit, quam disputamus, thesi, atque aliis, ¹⁵⁾ qui de viduarum luctu plenius egerunt, iam occupata, a me suscipi nequit.

-
- 13) VALER. MAX. lib. 4. c. 4. Obs. VI. obs. 32. BYNKERSH.
14) in Numae vita. Obs. V. 4. PVITTMANN Pro-
15) MAIAN S disp. 47. CVIAC. babil. I. 17.

CAPVT II.

Leges decemvrales funerum magnificentiae oppositae.

Exactis regibus, cum ipsae etiam leges regiae propter inuidiam maximam partem exoleuissent, quid mirum, institutorum ad politiae rationem pertinentium auctoritatem et vim maxime euanuisse? Publico enim statu immutato, atque disciplinae morumque propter crescentem indies Romanorum potentiam opumque accessionem insigni inclinatione facta, legis ad fastum coercendum latae sanctionem displicuisse ciuibus non minus ad superstitionem, quam ad luxuriam procliuibus, manifestum est. Quod cum non ignorarent iuris noui, quod in XII continetur, auctores, non Numae solum regiam legem in corpus romani iuris receptam confirmauerunt sed plures etiam alias, maxime e Graeciae copiis depromptas pertulerunt. Quarum quidem, vix dici potest, quanta sit vtilitas ac salubritas. Sed, ne oratio nostra temere erret, ipsa potissimum fragmenta huiusce *νομοθεσιας πολιτικης*, quae quidem hodie supersunt, e GODOFREDO, eorum, qui in hoc studio desudarunt, facile principe, subiiciamus. Nam, etsi non defuerunt, qui verba legum et formulam scribendi veterem restituere conarentur, quod, vt ne alios quidem commemorem, inprimis de Nicolao FUNCCIO affirmari potest: eos tamen transscribere eo magis mihi displicuit, quo certius persuasum habeo, priscam scribendi rationem, nec ab illis esse restitutam, nec, si vere foret, luminis multum accensum nobis iri. Adscribo igitur verba e GODOFREDO: 16)

16) v. Ev. OTTO in diss. de XII GODOF. in quatuor fontibus iuris Tabb. cap. 6. ibique laud. auct. Iac. ciuilis.

Sumtus et luctum a Deorum Manium iuREmoueto.

Hoc plus ne facito.

Rogum ascia ne polito.

Tribus riciniis et X tibicinibus foris eFeRe ius esto.

Mulieres genas ne radunto: neue leSum funeris ergo habento.

Homini mortuo oSa ne legito, quo post funus facias, extra quam si beLi endoue hostico mortUs escit.

Seruillis vinctura, omnisque circumpotatio auferitor.

Murrata potio mortuo ne inditor.

Ne longae coronae, neue aceRae praeferuntor.

Qui coronam parit ipse pecuniae eius, virtutis ergo, argui-
tor: et ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus escit,
forisuEFertur, se frande imposita sit.

Vni plura funera ne facito: neue plures lectos sternito.

Neue aurum aDito: ast, si cui auro dentes vincti escint,
im cum iLo sepelire vREue se fraudEsto.

Sed, in ipsa harum sanctionum interpretatione, si afferre vellem, quae partim ab innumeris XII interpretibus ab Aymaro Riuallo ad recentissimum Francogallum, *Bouchaud*, partim ab antiquitatum sepulcralium scriptoribus, vario Marte sunt adnotata, profecto et lectorum et meo otio abuterer. Liceat mihi potius ex praestantissimis huius loci scriptoribus, illis videlicet, quorum est in hoc genere notio, quaedam delibare iisque de meis pauca adspargere. Quam rationem in hoc argumento versandi et breuitati, cui est opera danda et lectorum, quorum pauci in hac antiquitate lubentes retinentur, voluptati iuuandae accommodatam fore confido. Ac primum quidem, legis illius auctores, cum leges sepe-

liendi acerrimas et vtilissimas tulerint, ea mihi prudentia instructi fuisse videntur, vt intellexerint, nullius rei curam homines minus tangere debere, quam sepulcrorum magnificentiae et vanae gloriae post supremum diem adipiscendae. Graecorum enim religiosa superstitio Romam translata, qua abrepti homines magnam opum vim male profundebant, vt sumtuose efferrentur, non ignorabant Decemuiui, quantum detrimenti cum rei publicae tum priuatae inferret. Solonis igitur, clarissimi quondam Atheniensium legislatoris ad exemplum normamque hanc pecuniae profusionem, licet religionis calumnia pietatisque specie munitam, certo sumtuum in defunctorum funera faciendorum modo constituto, quo maiorem facere nemini deinde potestas esset, legibus comprimere, e re putauerunt. Sic primum non passi sunt aequo plus in rogi extructionem artificii nomine erogari, iubentes, vt e rudibus et impolitatis lignis, remoto vsu *asciae* i. e. instrumenti, quo fabri lignarii ad leuigandam lignorum asperitatem vtuntur, pyrae componerentur. Atque recte. Inutilis enim fuisset lignorum elegantia in paucarum horarum opere, nec erat consentaneum, sumptuum plus fieri in rem priuatam, quam publicam. Deinde, Romani, quamquam in vita domestica eo quidem tempore, paupertati et parsimoniae adsueti, vitam duram et incultam egerint, eo tamen, id, quod mireris, non dicam superbiae et vanitatis, sed superstitionis erant progressi, vt suorum corpora comburerent ornata vestium pretiosissimarum et purpurae vinculis colligatarum splendore et vt funeribus tibicinum et mulierum luctum simulantium magnam adhiberent frequentiam. Quem fastum aegre ferentes legum latores modestiae studiosi, hunc sumtum

tribus riciniis (i. e. si VARRONI et FESTO fides habenda, tribus vestimentis, clauo purpureo praetextis, quibus induebantur mulieres, dum mortuus domi esset et quae mortuo post iniiciebantur, vt vna concremarentur) et decem tibicinibus extenuauerunt. Illam vero legem de ascia poliendis lignis non adhibenda, sicut seculorum subsequentium opulencia euertit, ita nec alteram corrupti Romanorum mores diu seruauere. Vestium enim in rogam iniectio credita est, funera cohonestare. VIRGILIUS enim Miseni funus canens

— tum, inquit, membra toro defleta reponunt,
 Purpureasque super vestes, velamina nota
 Coniiciunt.

Quod vero prisca aetate erat factitatum, eo Romae post legem XII nihil frequentius fuit. Valerius apud LIVIUM ¹⁷⁾ abrogandam suadens legem Oppiam, ad coercendam muliebrem luxuriam comparatam, purpurae et praetextae vsum tam frequentem Romae est publice professus „non vt viui solum haberent sed etiam vt cum ea mortui cremarentur. Iulii Caesaris funus non commemorabo, ¹⁸⁾ cuius magnificentiam auxerunt partium studia, inuidia et miseratio istius caedis, atque publicus luctus a plebe susceptus, vbi plus valuit cupiditas, quam iustus moeror, quem fas est in rebus aduersis et luctu suscipere. Intuenti vero mores Romanorum in deterius ruentes labentemque disciplinam cum publicam tum priuatam, non mirum videbitur, rem ibi eo esse adductam, vt vitia, ante clam in legis fraudem patrata, nunc palam in

¹⁷⁾ LIV. lib. 34. c. 5.

¹⁸⁾ SVETONIUS vit. Caesarisc. 84.

morem abirent et consuetudinem. Nam, M. Aemilius Lepidus, quid opus habuisset, ante quam expiraret, filiis praecipere, lecto se strato, sine linteis, sine purpura efferrent? ¹⁹⁾ Certo sepulturarum luxuria si vitio dari consuesset, nemo admirandus adspexisset, Catonis, viri praetorii, tenuissimo sumtu elati, funus, a M. Porcio Catone, ad leges dictis factisque tuendas nato, factum? Ceterum PAULVM ²⁰⁾ de togae dedicatione in filii funus facta loquentem ad hunc antiquissimum morem respexisse, vero consentaneum videtur.

Sed neutiquam ab hoc loco aliena est legis de genis non radendis mentio, quippe quae tertium in his legibus locum occupat. Solebant enim Graeci aliique populi, id, quod in vulgus est notum, ad indicium maximi luctus, non comam sibi solum praecidere, verum etiam lacerare pectus et genas, atque edere lugubrem eiulationem. ²¹⁾ Quas res luctui augendo inseruientes, cum Solon iam vetuisset, duodecim similiter sustulerunt. Atque cum aduertissent decemuiari, hominum superstitionem vno luctuoso funere non contentam, nulla parsimoniae ratione habita, nimis vel dolori vel superbiae indulgere et ob iteratum sepulturae honorem ad immensos progredi sumptus, tulerunt leges ad eum morem reprimendum et tollendum directas. Cautum enim est, ne praeter justa persoluta,

¹⁹⁾ FLORVS epit. lib. 48.

²⁰⁾ PAULLVS Quaestion lib. 4. in Fr. 19. pr. D. de in rem vers.

²¹⁾ HOMER. II. ψ v. 135, Patrocli funus describens non modo ipsum Achillem tonsis capillis sed socios

adeo ipsius Myrmidonas fuisse.

IVID. Metam. III. 506. de soror. Narcissi: — planxere sorores Naides et sectos fratri imposuere capillos. SENECA de benef. lib. V. c. 6.

beneuoli et cognati ossa legerent domum referenda, vt super illis iusta repeterentur et lacrymarum luctusque finis non esset. Funus igitur non nisi vnum fieri debebat. Plurium lectorum, quibus quis efferretur, vsus erat prohibitus. Sed haecce placita posterorum luxuria deseruisse videtur. L. enim *Sylla* sex millia lectorum habuisse dicitur. Nec in lectis solum sed in ceteris etiam rebus in *Syllae* funere legum funebrium auctoritas contempta fuisse videtur. In quo, quantum sit expensum, apud *Plutarchum* legitur. In *Augusti* funere, quanta fuerit ambitio, *TACITVS* memoriae prodidit. ²²⁾

Vnctura tum cadauerum, multis consueta gentibus ²³⁾ quamquam Romani vti non prohibebantur, quo cadauera absque putredinis periculo ad nonum vsque diem adseruari possent: illius tamen honore seruulorum reliquias affici noluerunt XII auctores, partim, ne pari cum heris honore vterentur, partim, vt sumtuum faciendorum materies praecideretur.

Sed, quae tantopere frequentatur apud plerasque gentes incultas circumpotatio seu sepulcralis coena, quae *VARRONI* silicernium audit, eam decemviri, rei turpitudinem contemplantes, minime ferre poterant. In ciuitate enim, insigni dierum festorum numero vtente, qui amplam profecto epulandi occasionem praeberent, sicut noxium fuisset, indulgere ciuium ingenijs ad luxuriam et prodigalitem prolabantibus, ita etiam turpe, rebus aduersis et luctu domestico ad gulae voluptatem abuti. Reuocandi erant

²²⁾ v. *CVIAC.* obs. lib. 3. c. 24. ²³⁾ v. *HERODOTVS* lib. 2. c. I.

ciuium animi a sumtuum intemperantia et extirpanda malorum semina. Sed, sicut alias, ita etiam hanc de epulis legem, a naturali honestate ipsa dictatam, contemserunt Romani. Exemplorum magna esset vis in promptu, si de luxuria Romanorum late commentari in animum induxissemus. Nota sunt Ciceronis, Suetonii, Horatii loca. ²⁴⁾ Gentium a morum cultura longe remotarum hoc est proprium, ut, quoniam sensuum imperio reguntur, res iniucundas auersentur et a malorum sensu breui animos ad laetitiam reuocent. Decemuirorum prudentia igitur laudanda, quod sumtus non necessarios recidere et eos tantum fieri voluerint, quos necessitas postularet.

Porro in XII. diligentius repetita est Pompilii lex de rogo et cineribus non respargendis, et *potio murrata* prohibita. Quae, qualis fuerit non adeo est exploratum. VARRONIS enim, Plinii et Festi loca rem non satis illustrant. ²⁵⁾

Deinde longae coronae, diuersae a rotundis illis, ad caput redimendum contextis et acerrae thuri adolendo aliisque odoribus sunt prohibitae. Sed, quo virtus excitaretur et conseruaretur, coronarum potestas facta iis, qui ludis et certaminibus publicis victores, eas meruissent, vel suamet ipsorum vel *suorum* virtute. Illis enim temporibus, quemadmodum bona et res a filiis quaesitae patrum erant veluti propriae, ita etiam rerum ab iisdem praeclare gestarum gloria et laus cum genitoribus Graeco more communi-

²⁴⁾ CICERO in Vatinius. SVE- quit. humanar. ed. Bipont. p. 204.
TONIVS in Caes. c. 26. HORA- PLINIVS H. N. lib. 14. c. 15.
TIVS lib. 2. Serm. satyr. 3. FESTVS in voce *murrata*.

²⁵⁾ VARRO fragm. ex lib. I. anti-

cabatur. Ex quo euenit, vt parentes, cum laudi summae esset, patriae dedisse, quorum forti iuuentute imbecilla patrum senectus compensaretur, filiis bene institutis et ob virtutem laudatis viuis aequae ac mortuis perfruerentur. Filiorum enim, qui pro patria occubuissent, cui publice priuatimque prodesse cum suo maximo incommodo valde optabant, horum igitur obitus patribus nihil fere doloris et aegritudinis attulit. In suscipiendis enim pro patria laboribus, solum laudis et gloriae fructum spectabant. Atque profecto, insigne hoc et praeclarum romanae reipublicae institutum fuit, vt filiorum gloria, licet fato functorum, ad patres eorum pertinere putaretur. Quam praeclaram opinionem, in vrbis recens natae incunabulis conceptam tenuisse ad extremam vsque labentis imperii aetatem, cum nemo sit rerum romanarum peritia vel mediocriter imbutus, qui ignoret, non est, quod exemplis vndique conquisitis illustrem. Etenim qui in bello cecidissent, in perpetuum per gloriam viuere intelligebantur.²⁶⁾ Atque, qui a primis rei romanae initiis senectuti honos haberi consuevit, quippe quam ad Deorum fere modum colebant, is, non dici potest, quantum in modum sit auctus hoc filiorum honore ad patres transeunte, quo horum senectus gloriosa et splendida redderetur. Sed, ea res, quaeri potest, quantum rei cum publicae tum priuatae profuerit: idque eo magis, quo certius est, nostras ciuitatis, in bonarum legum insigni multitudine, si a praeceptis diuinis discesseris, non hoc solum excellenti instituto carere sed aliis etiam, quibus maior

²⁶⁾ PLINIVS lib. 2. epist. 15. Inst. de excus. l. vii. D. de vacat. GELLIUS N. Att. lib. 2. c. 16. pr. et excus.

est vis in publicam priuatamque felicitatem tuendam et confirmandam, quam omnibus legibus. Illud profecto institutum plus valebat ad rempublicum bonis ciuibus ditandam et *ingenuorum* multitudine replendam, quam Augusteae illae leges, Pappia Poppaea, Mensia ²⁷⁾ et aliae, quae haud suffecere ad ciues perditissimos a vagis libidinibus reuocandos. Antiquis enim reipublicae temporibus i. e. vt Cicerō vocat, bonis, notum est, quanta cura patres romani id egerint, vt, familia conseruata, paterna virtus, hereditario veluti iure ad posteros transferretur. Tum sane, cum virtuti omnia darentur, pecuniae vel gratiae nihil, vix vllis opus fuit praemiis ad ciues ad iusti connubii amorem alliciendos, et poenis, ad eosdem a vagae veneris vsu retinendos. Filii summae habebantur diuitiae. Eadem res illam etiam vtilitatem habuit, vt educationis vniuersae tanta haberetur cura, vt ea non priuatis sed publicis adeo praeceptis legibusque regi videretur. Nihil enim magis, quam morum recta institutio, eo tempore curabatur. Nec educatoris persona abhorre existimabatur a summo, quem quisque in sua familia tenebat, principatu. Romani enim nec in ceteris publicis priuatisque officiis nec in hoc educandi munere studium et diligentiam desiderari patiebantur. Liberi profecto, quomodo ad virtutem adducti et a vitis auocati fuerint, vna Cornelia, Gracchorum mater et Horatianus ille pater docere potest, qui traditum ab antiquis morem vocat, filiorum vitam famamque tueri incolumen, qui filium Romam duxit, docendum artes, quas

²⁷⁾ *Mensiam* Augusto vindicanit C. RAV diss. de lege Mensia L. Vir Illustris mihique pie colendus 1786.

doceat quivis eques atque senator semet prognatos 28) Neque profecto humile quid aut sordidum fecisse putabantur, verbi causa, Claudiorum, Scipionum, Fabiorum patres, si filios vel in gremio suo sedentes elementa litterarum numerosque docuissent. Quod tantum abest, ut iis indignum, ut potius honestum et gloriosum iudicaretur, filios ad virtutem dictis factisque formasse. Sed plura non addam. Exemplorum enim huiuscemodi congerendorum studium, vereor, ne me apud quosdam in invidiam adducat. 29) Ut vero ad viam, unde paullum deflexeram, nunc revertar, coronarum usum, seriorum seculorum luxuria, omnem disciplinam evertens, communem fecit. Sumtuariam legem claudit sanctio, qua auratae rei in rogum iniectio omnino prohibetur. 30) Quae quidem licet Romanorum paupertatem, quae eorum fuit temporum, consideranti, parum necessaria fuisse videatur: secus tamen esse sentiendum, rerum Romanarum scriptores, multum auri Deorum religionisque causa impensum fuisse testantes, satis docent. Quae intemperantia ad funera etiam pertinuisse, veri est simile. Quae vero legi nostrae adiecta est exceptio de iusto dentium auro victorum usu, ea, quam haberet sententiam et rationem, virorum

28) VALERIUS MAX. lib. IV.
5. HORATIVUS serm. I. 4.

29) Hunc locum illustrissimis exemplis ornaverunt VALERIUS l. l. *Auctor dial.* de corrupta eloq. c. 28. PLUTARCHVS in *Carone* maj. et in *Aemilio*. SVETON. in vit. Augusti c. 64. QVINCTILIANVS *Inst. Orat.* lib. I. c. 1. Perturbata deinde

republica, lapsa simul est Romanorum praeclara disciplina. v. PERSSII satyram III quae insectatur parentum in puerorum ingeniis formandis animisque ad virtutem fingendis iucuriam.

30) Adeundus SERVIUS in com. ad *Virgilio* locos quosdam.

doctorum ingenia haud parum exercuit. Omnes omnium interpretum hac de re recensere opiniones, quarum quaedam omni veritatis specie destituuntur, infinitum foret. De plurimis vero, quanti sint, non est obscurum. Quare, ne nimis longus sim, quae mihi coniciendi competit potestas, ea iam vtar. De dentibus singularem aliquam opinionem apud antiquas gentes obtinuisse, auctoribus PLINIO et IVVENALE docemur.³¹⁾ Ille enim, quod *hominem priusquam edito gente cremari morem gentium non esse*, hic autem: quod

*in natura; ait, imperio gemimus cum funus adultae
suo. cui virginis occurrit, vel terra clauditur infans
maior, et minor igne rogi:*

colligendum videtur, eam humani corporis particulam maximi fuisse habitam, propterea, quod esset veluti signum humanae perfectionis et indicium maturitatis. Nemini igitur id mirum videri debet, dentes casu siue morbo amissos, auro, ut fit in rebus carissimis, ligatos magna cum cura asseruari fuisse solitos, ut aliquando, si quis diem suum obiisset, simul comburerentur. Dentium igitur tantam esse necessitatem in funeribus credidisse videntur, ut absque illis aditus ad inferos non pateret. Cuius religionis origo, causa et ratio, vix est, ut reddi aliter possint.

Haec habemus in duodecim, profecto secundum naturam, et prudenter et ad civitatis, quae tum angustis finibus continebatur, salutem augendam aptissime. Ipsos earum auctores non accuso,

31) PLINIVS H. N. lib. 7. c. 15. IVVENAL. Satyr. 15.

quod in tanta necessariarum legum paucitate, de rebus minoris momenti et quae raro solum acciderent, leges scripsérunt. Paucos enim eo tempore Romae fuisse dicunt, quorum patrimonium ad aurum bustis inferendum, murratam potionem et similes res suffecerit. Iam enim nihil dicam de quorundam opinione valde probabili, qui opinantur, ipsa legis capita, quoad quidem hodie supersunt tantum abesse, vt omnium legum reddant sententiam, vt plurimarum ad publicam ciuitatis rationem pertinentium, multarum ex iure priuato ne argumenta quidem supersint. Quae vero supersunt fragmenta, ex iis de toto, quod periit, corpore, rectum et idoneum iudicium ferri nequit. Decemuiui sane ea fuerunt prudentia, vt intelligerent, rem romanam haut posse contineri, nisi in summa ciuium frugalitate et parsimonia. Luxuria igitur irruens pecuniaeque honestis licet nominibus profundendae cupiditas reprimenda erat. Latae iam sunt leges, quae diuites, ab aere suo, et pauperes ab aere alieno vltra iustum modum in funera insumendo reuocarent.

CAPVT III.

De Aedilibus XII sumtuarum custodibus. Syllae lex sumtuaria. Legis Iuliae incertum de temperando funerum sumtu caput. Lex Fusia Caninia et de seruis pileatis.

Legis XII auctoritas et obseruatio quae fuerit, maxime primis saeculis post, haut esse potest obscurum illi, qui illius aetatis, quoad vitae morumque honestatem vere aureae, seueram disciplinam intueri voluerit. *Credo olim, inquit CICERO, minimam istius*

rei fuisse cupiditatem, alioquin multa exstarent exempla maiorum. Sed, ut istam rationem, quam coepimus, teneamus, ceterae leges, suo quaeque ordine et instituta sumtibus funebris modum aliquem constituentia, iam sunt commemoranda. Primum quidem *Aediles*, ad tuendam politiam urbis Romae constituti illi, inter cetera officia, rei etiam funerariae praefuisse et, sicut de reliquis rebus ad curam suam pertinentibus, ita etiam de funerum ratione et sumtibus atque de monumentorum aedificatione edixisse, a non paucis dicuntur. Quae res cum in utramque partem disputetur, in hoc sententiarum veluti diuortio, quid mihi videatur, breuiter exponam. De vi muneris et ambitu, quo Aediles, urbis illi curatores, annonae, ludorum aliorumque solemnium rectores, splendebant, non conuenit inter viros doctos. *Io. Gottl. HEINECCIUS* ³²⁾ in ea est opinione, ut Aedilium edicta ad funera etiam pertinuisse censeat, eorumque modum cum ritibus exequiarum et omni monumentorum structura in illis fuisse descriptum. Quam ad rem vir summus his potissimum utitur argumentis. Primum enim *OVIDII* auctoritate nititur, deinde ad marmoris apud *Reinesium* fidem confugit, *Ciceronis* etiam edicti Aedilitii mentionem facientis, locis quibusdam allatis, ³³⁾

Enimuero longe aliam rationem iniiit *Io. Dan. RITTER*, *Heineccii* notator, qui imprimis est secutus *Georgium d'Arnauld* ³⁴⁾.

³²⁾ *Histor. jur. Rom.* §. 77. *Antiquit. Cic. Philip. IX. c. vlt. jur. Rom. lib. II. tit. I. v. 4.* ³⁴⁾ *d'ARNAULD* variae coniect.

³³⁾ *OVID. Fast. lib. 6. v. 663. lib. II. c. 23. REINES. Inscr. II. 73. p. 291.*

Primum quidem, Aedilium nullam fuisse de funeribus iurisdictionem defendit, quoniam Praetorum fuerit, hac de re edicere. OVIDII 34) deinde locum, quod vult Heineccius, minime probare: tibicines enim Aedilium iurisdictioni non propterea fuisse subiectos, quod de sumtibus funerum cöercendis edicendi facultatem haberint sed quod in ludorum, quibus praefuerint, actores imperio sint gauisi. Tum in lapide Reinesiano, vbi non *Ed. Aedilitium* sed *Ed. Aedilis* legeretur, nullam illius sententiae praesidium quaeri posse, maxime, cum loca digestorum, vbi de funerum sumtibus agitur, nullum Aedilem, qui ita edixerit, memorent. Ciceronis 35) denique locum, quoniam, quid ibi sit, *edictum funeri remittere*, omnes ignorarent, vitii quid habere, quod emendationis auxilio remoueri deberet, ibique pro verbo edictum, *deductum* et pro funeribus, *muneribus* legendum, haud esse a vero absimile, qua lectione recepta, omnia fieri clara. Quae quidem omnia quamquam habent aliquam veritatis speciem et propter ingenium multis forte anprobantur: ita tamen persuasum habeo, Heineccii argumenta nondum esse euersa. Equidem, etsi non is sim qui nonnulla aduersus eius rationem moneri posse negem, ea tamen tantum mihi habere videntur ponderis, vt iure suo iterum propugnanda et tuenda sit. Primum Aediles Curules ludorum et munerum edendorum causa institutos, variis praefuisse negotiis, quae recensere vix est opus, satis liquet. Aedificiorum enim, viarum et reliquorum locorum publicorum curam et

35) Adde quod Aedilis pompam *seve atque e republica existimare, aediles curules edictum quod DE FUNERIBVS habeant, Servii Sulpicii funeri remittere.*
qui funeris irent artifices solos iusserat esse decem.

35) CIC. or. Phil. 9. *senatum cen-*

inspectionem cum rerum promercialium et annonae tuitione et iuris in rebus ad politian pertinentibus dicendi potestate huic magistratui propriam fuisse, nemo est, qui neget. Iam quidem, quae leges ex XII impensarum funebrium luxum removere iubent, eiusmodi sunt, ut non possint non ad eas referri, quae politicae tuendae gratia erant praeclare iussae. Politicarum vero legum et institutorum cum illud maxime sit proprium, ut facillime, nemine ex magistratibus civium mores observante et omnia, quibus eorum vigor adiuuatur, parante atque instituyente, contemnuntur et mox obliuioni et desuetudini tradantur: Romani, eiusmodi in rebus plurimum videntes, Aedilibus harum rerum omnem potestatem cum legum funebrium tutela, quippe coniuncta cum institutorum politicorum inspectione, atque iurisdictionem dederunt, ut illis inuigilarent atque ne exolescerent, viderent. Dubitanti vero de sumtuum funebrium modo et sepulturarum ritibus, fuerintne notionis aediliticiae nec ne? propterea, quod praetor de religiosis et sumtibus funerum edixerit, illud responderi potest, quod, quae Praetorum fuit potestas huiusce modi, ea aliis omnino finibus fuerit circumscripta et alio pertinuerit. Quibus enim Digestorum locis de funerum sumtibus tanquam iuris honorarii parte agitur, ea, si quid video omnia ad edictum illud pertinent, ubi Praetor 37) ait: *quod funeris causa suntus factus fuerit, eius recuperandi nomine in eum ad quem ea res pertinet, iudicium dabo*. In omnibus enim Ulpiani, Pauli aliorumque quaestionibus excitato titulo discussis, de eo agitur, quem funus facere oporteat, de sumtibus funeris aestimandis, recipiendis vel non recipiendis, de deducenda funeris

37) v. L. 12. §. 2. π. de religiosis.

impensa et de funeraria actione. Edixit, confiteor, Praetor de sumtibus funerum. Sed, ea sane in re id tantum egit, vt quaestiones iuris, si forsan ex facto quaereretur, quid legibus esset consentaneum in sumtibus alieno funeri impensis, definirentur. Quae cum ita sint, et verè ita esse, res ipsa et legum contextus loquuntur, quid magis certum et expeditum esse potest, quam id, quod defendimus, Praetorem de funerum sumtibus edicentem causas solum, quas dicunt *iustitiae*, occupatas quippe in controuersiis propter funerariae rei curam gestam motis cognoscendis et definiendis, curasse, et omnem funerum recte parandorum curam supremamque inspectionem ad legis antiquae auctoritatem tuendam omnino alienam fuisse a formula edictali. Itaque nec incongrue vterque cum Praetor tum Aedilis funerum sumtus per edicta definiisse potest dici. Illius enim formula, *iuris*, huius contra, *politiae* quaestionem maxime attigit. Ille definebat, quantum repetere, hic, quantum facere liceret sumtuum in aliquem sepeliendum. Ille partibus de facto litigantibus ius reddebat, hic non item. Ibi lis, hic nulla: ibi decisio rei controuersae, hic iussus et imperium magistratus. Quae ratio eo probabilior verique similior fit, quo certius, quantum equidem sciam, est, nullibi nec Praetorem nec alium quempiam magistratum praeter aediles, de funerum modo et iusta sumtuum ratione, quam excedere nefas, cognouisse legi. Cui accedit, quod, vt supra iam est demonstratum, haec decemuiralis legis sumtuariae tuitio, a ceteris, quibus praerant Aediles, muneribus, non modo non abhorrebat, sed iis adeo cum maxime erat consentanea. Ad has rationes, si addideris, ea, quibus vsus est Heineccius, argumenta, quorum ea est ratio ac

vis, ut prorsus reiici nequeant, aut fallor, aut quam defendo, sententia, in dubium vocari nequit. Sed, quibus nos telis aduersarii petunt, ea iam reiiciamus. Habemus enim, quo nos defendere possimus. Quod enim tibi cinum numerum propterea ab Aedilibus definiri potuisse aiunt, quod illi horum iurisdictioni subiacebant, id ponderis parum habet, quin nullius esse momenti, mox adparebit. Aedilium enim in tibi cines iurisdictionem, si qua fuit, certum est, ita late patere non potuisse, ut tibi cinum numerus a iudicum arbitrio penderet. Quis tandem est, qui iurisdictioni inesse statuatur facultatem edicendi de finibus artis, quam profitentur, qui subsunt illi? Deinde, ni Aediles tibi cinum numerum ad decem reuocantes legis XII maiestate se defendere potuissent, profecto rem aegre tulisset Senatus, quem nec Censoribus, nec Aedilibus propter hanc rem succensusse ex Lioio intelligimus. 38) Senatus enim, comperto tibi cinum habitu, eius rei religione permotus, Tibur legatos misit, qui darent operam, ut hi homines Romanis restituerentur. Porro, alterum Ritteri argumentum, quo oppugnatur monumenti Reinesiani auctoritas, nos non morabitur. Quod enim Aediles non singuli sed de vtriusque sententia edixerint, id quidem vero est simile sed non certum, atque sin etiam indubitatum foret, dicendum est, vnum tantum ex Aedilibus esse nominatum ex veterum more, qui, vbi de instituto aliquo disserunt, quod duobus debetur, saepius vnum tantum memorant auctorem. Tum, quod Ritterus negat edicto Aedilium opus fuisse, cum illa de auro bustis sepulcrisque non inferendo prohibitio ex XII tabulis

38) Liv. lib. 9. c. 30.

descendat: id non ita mihi videri, palam profiteor. Aedilium enim erat, leges XII tabularum, qua ad politiam spectabant, custodire, tueri et vigori suo restituere. Itaque e re fuit, illas interdum repetere et denuo inculcare. At, in quibusdam digestorum fragmentis 39) vbi de funerum modo agitur, nihil de Aedilibus. Ad alium igitur, quisquis sit, edictum, quod lapis memorat, est referendum. — Nego. Nam, eiusmodi argumentationem nullius esse potestatis, ad id, quod disputatur, demonstrandum, quilibet vel me non momente videt. Quod ratiocinii genus si valeret, eodem iure vel nos illis locis vti possemus. Nec enim ibidem fit Praetorum mentio, nec XII tabularum. Sed, eo temeritatis, vt illos in edictis, decemviros in XII de funeribus cauisse negemus, nos non progrediamur. Quem vero Ciceronis locum obscurum illum emendat d' Arnauld, eum nostrae sententiae plurimum roboris esse additurum, eo magis confidimus, quo certius est, illa ingeniosa emendatione, qua locum tentavit ille, vix esse opus. Illud jam primum vrgeo, quod acutissimus huius coniecturae auctor, cum debuisset obscura interpretari, emendare maluit, et vbi contextus sensum admittebat satis commodum, medicinam adhibere conatus est. Quam vero proposuit emendationem, ea vix satisfacere potest illis, qui recordari voluerint, Ciceronem in loco excitato *uniuerse*, de honoribus Sulpicio tribuendis, de statua ponenda et funere publico decernendo loquutum esse. Orator sane si censuisset de muneribus superstitionibus edendis, quod vult d' Arnauld, reliquorum, quae singula in Sulpicii honorem

39) l. 14. §. 5. π. de relig. l. 113. auro, argento etc.
§. 3. π. de leg. 1. 1, 40. §. 2. π. de

essent suscipienda, mentionem non potuisset omittere. Ciceronis vero consilium plane aliud fuisse, tota orationis series docet. Deinde, etsi recte a d' Arnauld est obseruatum, vulgata lectione recepta, Senatum videri ad Sulpicii funus opus habuisse Aedilium suffragiis, imprimis, cum Cicero, quod fuit solenne, Senatum ait *censere*, e republica existimare: alia tamen eaque talis emendatio est in promptu, qua, si locus vere est corruptus, verosimile fit, eiusmodi textus deprauationem contingere potuisse. Quid enim? si legas: *aedilis curulis edictum, quod de funeribus habeat* etc. nisi me omnia fallunt, idonea est loci sententia. Iam enim, *romittere*, quod lectio vulgata ad aediles referri iubet, ad Senatum est referendum, qui iam propria potestate edicta aedilis missa facit. Ita mihi persuadeo, hoc sibi velle Ciceronem: Senatum e republica existimare, aedilitium edictum, quod de funeribus extat, propter honorem Sulpicii cessare debere.

Quod ad supremum RITTERI argumentum attinet, quo Cicero in eo de *legibus* loco, vbi de funeribus disserit, quoniam tacitus praeteriit edictum, quod de funere Aediles habebant, ea re significasse ipsi videtur, eiusmodi quod non extitisse: id nos non mouere debet, vt in aduersam sententiam transeamus. Istud enim commemorare Ciceroni ne opus quidem fuit, partim, quod ibi id solum, *quid esset in legibus*, et *quaenam fuerit maiorum sapientia*, quaerebatur, partim, quod prudentissimus librorum de legibus auctor non ignorabat noui nihil et quod dignum commemoratu, ab Aedilibus fuisse statutum aut statui potuisse. Aedilibus enim, quid maius statuere licuit, quam maiorum leges et instituta in vsum reuocare? Est enim omnino indubitatum, nec Praetores nec Aediles ius

nouum sancire potuisse. Quibus omnibus in vnam veluti summam collectis et rationibus rite subductis, manifestum fit, Aedilium Curulium fuisse omnino aliquod de funeribus edictum, quod leges XII sequeretur, seruaret et tueretur. Sed de his iam satis.

Fere est, vt, quae hactenus de Aedilitio edicto instituta est disputatio, nos credere faciat, leges XII non suffecisse ad retinendam et conseruandam in funeribus faciendis parsimoniam. Sed, Romanos per aliquot secula in iustis faciendis, diuitiis immensis iam in urbem delatis non adeo abusos esse, vt legum frenis, quibus prauis mores coercerentur, opus fuerit, illud, licet iam ex eo intelligitur, quod nihil eiusmodi legum ante Syllam latum legatur, certum fit *Ciceronis* loco iam ante memorato, vbi Quintum, quocum de legibus disputat, ita loquentem inducit, credo, minimam olim istius rei fuisse cupiditatem, alioqui multa extarent exempla maiorum. — Quos enim ad sumtus progressa iam ista res sit, in Caii Figuli sepulcro vides.

Contigit aliquando, vt multum pauoris tumultusque intra moenia Romana esset, republica multiplici clade afflicta. Quo tempore cum totam urbem tantus oppleisset luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit, quoniam Liuius narrante ⁴⁰⁾ nec lugentibus fuit id facere fas, nec vlla in ista tempestate matrona expers luctus erat: factum est Senatusconsultum, quo, ne alia quoque sacra desererentur, diebus triginta luctus est finitus. Quod SCtum, in re trepida factum, cum vniuerse omnem luctum in sin-

⁴⁰⁾ LIVIUS lib. 22. c. 56. Addatur VALERIVS MAXIMVS lib. I. c. I. v. 15.

gulari casu, reipublicae fatali, positis limitibus continuerit, ad hunc, quem tractamus, locum, non pertinere, manifestum est. Tum de lege Cornelia sumtuaria dicendum, quae, sicut coenarum sumtibus gulaeque modum fecit et summam pecuniae, quam sollemnibus diebus insumere liceret, constituit, ita etiam funebri luxuriae finem potuisse videtur. Quae lex, plurimarum eiusdem generis comes, quo anno sit lata, quae de causa, quodque vniuersum eius fuerit argumentum, iam latius persequi, non est mei instituti sed eorum, qui ad leges Romanorum sumtuarias interpretandas accesserunt. Id vnum, quod de funeribus ibi praeceptum, fuit, attingamus. Meminit eius PLVTARCHVS, in Syllae vita inquiring: *παρεβαυε δε και τα περι της ευτελειας των δειπων υπ' αυτε τεταμμενα, ποτοις και συνδειπνοι τρυφας και βαμολοχιας εχουσι παρηγορων το πενθος.* Quo quidem ex loco, quamquam totius legis ratio satis perspici nequit, quoniam, vtrum plura eius extiterint capita, an de solis scurrilibus doloris mitigandi causa ad epulas funebres non adhibendis praeceperit, non intelligitur: illud tamen non incognitum est, hac ipsa lege fuisse statutum, lugentes luxuriae et scurrilibus cedere non debere. Syllam igitur voluisse reducere pristinum Romanorum morem, quo in conuiujs, summa frugalitate paratis, non lasciuiae sonabant cantilenaе, non nugarum et fabularum cantores audiebantur sed laudes et res gestae illustrium virorum canebantur atque, qui recitarent libros vel philosophorum vel historicorum, adhibebantur, a vero non adeo seiunctum videtur. Vtrum vero omnes omnino sepulcrales coenas prohibere, an solum impensas moderari, auctori fuerit constitutum, illud accurate definire nequit. Legem vero istam effectu caruisse, quippe quam ipse

lator, cum Metellae obitum lugeret, quo doloris acerbiter leniret, violavit, historia romanae luxuriae, quae eo tempore, sicut in multis aliis rebus ita imprimis in sepulturis in immensum proruperat, clarissime ostendit. Sed, nec illius legis, cuius Cicero meminit, et quam multum timebat, est obliuiscendum. Cuius quidem et auctor et aetas et sententia quamquam inuestigari nondum potuit: ea tamen in re coniecturis aliquid effici posse, persuasum habeo. Tullius, grauissimo casu, puto, obitu Tulliae perturbatus et victus, cum nec amicorum preces, nec auctoritas clarissimorum virorum nec litterarum et sapientiae solatia leuare luctum possent, ut extaret aliquod amoris sui in filiam monumentum perenne duraturum ipsique, quo secederet, locus solitudinis causa, qua iam nihil habebat gratius, non deesset, in animum induxit, Tulliae memoriam posteritati tradere monumento exstruendo, quod effugeret sepulcri similitudinem sed fani speciem maxime referret. Atticus negotium susceperat hortorum cœmendorum. Ipse curabat monumenta omnis generis, Graeca et Latina, quibus veluti consecraret fanum suum. Quo consilio suscepto, cum ipsi lex sumptuaria occurrisset, hanc rem Attico suo ita significauit: 41) *antequam a te proxime discessi, numquam mihi venit in mentem, quo plus insuntum in monumentum esset, quam nescio quid? quod lege conceditur, tantundem populo esse dandum* rel. rel. nec non, litteris sequentibus: *fanum fieri volo, neque hoc mihi erui potest: sepulcri similitudinem effugere non tam propter legis poenam studeo, quam ut maxime assequar ἀποδείξωσι —*

41) CICERO epp. ad Attic. lib. 12. ep. 35. ep. 36.

si sibi res, si locus, si institutum placet, lege quaeso legem mihi quae eam mitte. Si quid in mentem veniet, quomodo eam effugere possimus, utemur. Quae sit lex ista, cuius poenam Tullius effugere cupiebat et quam se negabat satis cognitam habere, non una omnium est sententia. Qui vero ibi Aedilitium edictum deprehendi existimabant, iis iam reposuit RITTER, monumenta, quae extra urbem essent, ideo Aedilium iurisdictioni subesse non potuisse, quod ea pomœriis ipsius urbis terminaretur: cui accedit, quod Aedilium non erat, in formulis suis noui quid, quod nondum esset lege quadam expressum, proponere. Georg SCHVBARTH 42) ius romanum eximie doctus, noluit ad eorum sententiam accedere, qui legem Iuliam, quam Caesar Dictator de sumptibus moderandis tulit, hoc loco intelligi, sunt suspicati, maxime propter hanc causam, quod, si nuper a Iulio de monumentis aliquid fuisset iussum, eius tam cito non potuisset demeruisse Tullius, ut ita haec sanctio omnino aetatis paullo vetustioris haberi deberet. Verum enim vero, Dionysius GODOFREDVS, recte, si quid video, coniecit, per legem eam nullam aliam nisi Caesaris sumptuariam intelligendam esse, quam vel Cicero alio loco commemorauit. 43) Quae Godofredi sententia RITTERO etiam ideo probabilis est visa, quia oporteret eam legem non multo ante id tempus, quo Cicero fanum Tulliolae defunctae aedificare cogitabat, latam esse, cum eam et maxime timeret et ne satis quidem haberet cognitam. Atque ita

42) SCHVBARTH in Fatis iur. 26. v. ERNESTI in clave vox. Iulia
rispr. rom. ex. II. §. 80 p. 384. sq. sumptuar. RITTER ad Heinec. loco

43) ad Attic. 13. 7. ad diuers. 7. s. laud.

omnino res se habere videtur. Cicero enim legum alioquin scientissimus, republica ciuilibus discordiis fessa atque in Caesaris manum translata, cum in ea amplius esse nollet, ad litteras et studia se recepit. Quibus rebus facillime poterat euenire, vt res in vrbe, a qua saepius rusticandi causa discesserat, a Caesaro gestas, verbi causa, legum nouarum formulas vel non cognosceret, vel cognitās parum curaret. Rem enim publicam, quae nulla ipsi esse videbatur, non attendens, quippe spoliatus domesticis et forensibus ornamentis, litteris suis ita vtebatur, vt omne in iis consumeret tempus. Adde, quod Cicero, quoniam, cum has ad Atticum litteras mitteret, Asturae se abdidisset, legis istius formulae exemplar, forsā deerat. Tum certo illius, si vetustior Iulia sumtuaria fuisset, eo loco vbi de legibus ad funeris sumtus minuendos latis plenius disseruerat, mentionem iniecisset. Libri enim de legibus a Cicerone conscripti, cum praecedant id tempus, quo Caesar rem publicam a se occupatam nouis coeperat legibus constituere, manifestum est, quam Tullius ad Atticum scribens legem memorat de impensis monumentorum, eam non esse Caesaris sumtuaria anti-quiorem. Sed in re, de qua in vtramque partem potest disputari, ne iudicium meum temere interposuisse videar, certum quid defendere non audeo. Iulii vero Caesaris aliquam sumtuariam fuisse, id quod in dubium vocare ausus est, ad epp. Ciceronis p. MANVTIVS, fortissimis argumentis demonstrauit l. a. ERNESTI l. l. Plura ad hanc legem, quae addi possent, non habemus. Ad Imperatorum igitur aetatem legesque deinceps latas iam proficiscendum videtur. Quas vero memorauimus sanctiones sumtuarias qui intuetur et simul reliquas, quibus luxuria in coenis, vestimen-

tis vniuersoque corporis vitaeque cultu est obuiam itum, animo complectitur, non potest non valde mirari, quod libera republica tantus eiusmodi legum proventus fuit, maxime, cum sub Imperatoribus magna earum deprehenditur paucitas. Qua in re recte aestimanda, eiusque causis reddendis, quamquam multum iuaret scire, vtrum parsimoniae studium atque sumtuum modus eam habeat naturam atque indolem, vt legum vim atque necessitatem capiat, atque, si res ita esset, expediatne reipublicae legum sanctionibus adiectisque poenis impensarum fines describere, hunc tamen locum, ne oratio mea nimis evagetur, alia opportunitate mihi oblata tractandum, iam relinquo, hoc loco causas tantum redditurus, quibus est factum, vt tot numero leges de frugalitate et parsimonia, stante republica latae parum profuerint atque imperatorum aetate earum ipsarum nulla fuerit necessitas. Primum quidem, Romanos cives, Graeca religione et superstitione impeditos, in sacris peragendis et funeribus celebrandis ad summam profusionem esse prolapsos, rerum ab iis gestarum monumenta loquuntur. Plebem enim incautam, vbi superstitione capitur, plus vatibus, quam ducibus obedire, Curtius recte animaduertit. Adde memoriae conseruandae studium et ipsum doloris leuamen, quod ista luctus sollemnitate quaeritur: quae profecto plurimum valere ad eiusmodi sumtus augendos. Multos denique, vt pecuniae plurimum hac in re perderent, luctus simulatio impulit, fastus et superbia, quae in sumtuum magnificentia gloriam quaerit. Ad quam Romanorum in opibus profundendis temeritatem cõercendam, leges sanctione poenali licet munitas, parum fecisse, non mirum videbitur illi, qui cogitauerit, hoc esse commune omnium legum sumtuariarum, vt lex vix perlata, iam

breui exolescens, nouae sanctionis auctoritatem efflagitet. Homines enim, ut virtutem colendam putent, vitamque sobrie et temperanter agant, non legum vi atque coactione efficitur. Deinde, mos inualuit, variis artibus legum sententiam circumueniendi poenamque statutam per fraudem effugiendi. Cuiusmodi quid ipsum Ciceronem cogitasse, iam me dicere memini. Romanam tum republicam, diuitiis et opibus indies crescentem, luxuria cum superbia ita inuasit, ut ciues, dum sua parui pendebant, nec modum contentionis nec modestiam tenuerint legumque fraena pati noluerint. Atque, quoniam exemplorum magna est vis in vtramque partem in animos hominum et qui sunt inferiori loco constituti, in rebus agendis maxime intueri solent superiorum mores et vitam, facile intelligitur, principibus et optimatibus in violandis legibus praeuentibus, saluberrimas sanctiones non potuisse non contemni. Res nemini obscura, exemplorum fide non indiget. De Sylla ac Cicero-
ne iam supra. Caesar 44) populo epulum pronunciauit, quod ante eum nemo. Tiberius igitur Imperator, 45) cum ad eum Aediles detulissent, sperni sumtuarias leges, incertus animi consiliique inops, tam profusas negauit coerceri posse cupidines. Litteris enim ad Senatum compositis, *impares*, inquit, *leges his flagitiis reprimendis*, adiecta ratione grauissima et verissima, si quis leges sanciret poenamque indicaret, eosdem illos, qui in conuiujs et circulis inculpare ista et modum poscere solerent, ciuitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem, clamituros. Quibus causis sublatis, mirum non est, vel ipsam luxuriam

44) SVETONIUS, in Iul. c. 26. 45) TACITVS Annal. lib. 3. c. 53.

licet non extinctam, certo tamen imminutam esse. Rem narravit idem TACITVS. Romae enim, ait, postquam caedibus saeuitum, atque famae magnitudo, diuitiarum splendor et munificentiae studium exitio esse coepissent, simul noui homines e municipiis atque prouinciis in Senatum crebro adsumti, domesticam parsimoniam intulissent, status rerum est mutatus. Quibus accedit, quod sub Principibus, pauperes necessitas, diuites pavor atque metus in melius mutauerant. Vt nihil dicam de superstitione paulatim imminuta deorumque cultu, religionisque exercitio sensim cessante. Certè, MACROBIVS, ⁴⁶⁾ id, quo uiuebat, seculum tanto ad omnem continentiam promptum fuisse refert, vt pleraque earum rerum, quae Syllana lege vt vulgo nota comprehenderentur, nemo ne fando quidem comperisset. Ex quibus vniuerse de luxu Romanorum eiusque fati commemoratis, prono alueo id, quod rei caput est, fluit, vt ciues sponte et volentes frugalitatem colant, ad id legum vim atque coactionem parum valere. Exemplorum bonorum pulchra veluti imago rectaque institutio, quae versatur in opinionibus, ad id, quod dixi, consilium accommodatis, animis paulatim instillandis, validior est atque efficacior. Sed haec aliis me multum doctioribus iam sunt exposita.

Verum, vt ad propositum redeam, ad legem Fusiam Caniniam est progrediendum. Dicat aliquis, quam tandem lex Fusia Caninia, quae manumittendi licentiae noxiae fines posuit, vim habuit ad impensarum funebrium modum certis regulis regundum? Nempe hanc, quod hac ipsa sanctione refraenata est morientium super-

⁴⁶⁾ MACROB. saturn. lib. 2. p. m. 373; ed. Bipont.

bia, qui totam saepius familiam testamento manumittebant, ut benignitatis laudem post mortem manciscerentur et in funere lecticam magna pileatorum frequentia prosequeretur. Quae nimia moribundorum liberalitas Augusto displicebat, magni existimanti, sincerum atque ab omni colluione peregrini ac seruilis sanguinis incorruptum seruare populum. Qua de re latum dicendi campum haberemus, ni otium fecissent, qui legum Fusiam partim peculiaribus libris, ut *Ephr. GERHARD* et *MAIANSVS*, partim oblata opportunitate illustrauerunt, veluti *HEINECCIUS* et *OTTO* ad I. De more autem pileum raso capite ferendi in seruis per testamentum libertate donatis recepto, non est, quod exponam. Nam, eius non solum apud *Dionysium*, *Plutarchum*, *Quinctilianum*, sed in nostris quoque legum libris, fit mentio. 47) Vnum *PERSII* 48) locum excitabo:

— — at illum

Hesterni capite induto subiere Quirites.

Deinde de argumento nostrae legis et causis, cum omnia iam sint plana, nihil addo. Illud autem, nescio quo pacto euenit, ut interpretum, quos noui nemo eam attigerit quaestionem, cur heri et vix manumissi, qui ad libertatem praeter pilei impositionem, aditione hereditatis indigebant, a *Persio* *Quiritium* nomine sint appellati, quo nondum poterant. Libertatis enim testamento licet pure datae dies non cedebat nisi ab adita heredi-

47) tit. I. de leg. Fus. Canin. toll. un. C. de. latin. lib. §. 5. l. 10. C. de VI. P. fragm. l. 24. *PAVLLVS* rec. test. man.
sent. 4. 15. *CAIVS*. Inst. 2. 2. l. 48) *PERSIVS* satyr. 3. sub fin.

tate. 49) Nam Iustinianus etiam, cum aduersus legem Papiam edixisset, diem legatorum cedere a tempore mortis, ius antiquum retinens excepit legatum vsusfructus et libertatis. Sed illud adeo quaeri potest, qui factum sit, vt serui, facto heredis nondum libertatem consequuti, cum aditio et cretio ab herede saepe in longius protraherentur, pileo, libertatis quippe insigni, donati, [funus domini sequi potuerint? Respondet ICTORUM primus, CVIACIVS 50) directo manumissos in testamento, pileum statim sumsisse, nec tamen solam eius impositionem ad libertatem suffecisse. Qua quidem ratione non negauerim, manifestum fieri, Persium improprie, quod aiunt, loqui, propter morem Romanorum, quo, mox Quiritum ius nacturi, pileo vti non prohibebantur. Sit sane ita. Sed illud remanet dubium, tabulis nondum inspectis, vnde constiterit de testatoris voluntate, quosdam libertatis beneficio augere volentis, qui se, cum efferretur, sequerentur? Fac enim, libertates testamento datas aliunde, quam ex testamento cognosci non potuisse, qui potuerunt, nondum intellecta supremi iudicii sententia, noui Quirites, funus beatuli domini splendidius reddere? Sed, non est, quod anxii simus de huiusce rei difficultate. Lex Iulia de vicesima hereditatum, de qua magno antiquitatis apparatus BURMANN et SCHYBERTH disseruerunt 1) paullo ante legem Iuliam et Papiam Poppaeam perlata ab Augusto eo consilio vt

49) l. 10. C. de test. man. l. 8. π. quando dies.

50) CVIAC. Obs. lib. 3. obs. 23.

1) Ille quidem in tr. de vectiga-

libus populi Romani cap. II. hic, in diss. de iustitia transactionis testamenti nondum inspectis tabulis ob sublatam vicesimam hereditariam, Helmst. 1749.

aerarium militare aliquo vectigali locupletaretur, cum hoc ageret, vt fiscus suam vicesimam statim consequeretur, cauerat, vt testamenta intra triduum vel quinque dies, ab absentibus intra eosdem dies, ex quo superuenerint, aperirentur. 2) Heres vero etsi non poterat adire hereditatem, ante tabulas apertas, nequaquam tamen, cognito testamenti argumento, statim adire cogebatur sed mora quaedam in adeundo et dilatio non erat iniusta. Causa illius sanctionis erat, partim ne mora vectigali fieret, partim ne causa caducorum esset deterior, partim, vt iussa in testamento, quae praesentem haberent causam nec moram ferrent, religiose seruarentur. Iam, cum defunctorum elationem, neminem praetereat, ante octauum diem non fuisse peractam, efficitur, seruos pileo donatos, licet incertam libertatem tantum sperantes, propter cognitam testatoris voluntatem, adhiberi potuisse funeri Patroni in orco habitantis. Quo loco, cum de apertura testamenti loquimur, loquimur de illa minus sollempni et simplici, quam plerumque altera, sollempnis sequebatur. Atque de illa disputauerunt CAIVS et VLPIANVS ad legem Iuliam et Papiam 3) alique. Quae hactenus sunt proposita, quamquam ita certa atque indubitata videantur, vt res copiosa disputatione vix indigeat, tamen parum abest, quin rem expediant, si quidem vera sunt, quae HEINECCIUS defendit 4) Non omnia, quae Vir Summus locis ad marginem laudatis protulit,

2) PAVLLVS rec. sent. IV. 6. §. vlt. vbi vid. SCHVLTING.

3) l. 10. II. 12. π . testam. quem adm. aper.

4) HEINECCIUS in π . Pars. V. not. ad §. 98 et ibid. ad §. 161. et in comment. ad leg. Pap. Pop. lib. 3. c. 2.

repetam, ea tantum commemoraturus, quae ad illustrandam eius sententiam videntur esse necessaria. Lege Iulia vicesimaria sollemnis aperiendi ritus, antea non vsurpatus, inualuit: quo non observato, nulla videbatur hereditatis aditio. Quae apertura fieri debebat tertio vel quinto die, non a die mortis, sed ab eo tempore numerando, quo, iustis iam factis, familia purgata erat. Mortuo enim per septem dies deplorato, cum octavo funus, nono reliquiarum collectio fuissent peracta, decimo lustrari familia consuevit. Inter hos dies nihil auspiciato fieri potuit. Funeris enim cura militem a munere militari, reum a vadimonio immunes fecit. Quae cum ita sunt, illud triduum initium a denicalium fine habuisse, vero est eo similis, quo certius constat de Romanorum religione, quae haud passa est heredem de adeunda hereditate hoc tempore cogitare. Quibus quasi in vnam summam collectis, efficere vult Heineccius, vt propterea illud triduum dies denicales presse sit secutum. Sed haec omnia ita se habere valde dubito. Primum enim, triduum necesse est a mortis die computetur ideo, quod saepius sententia testamenti aliunde, quam ex ipsis eius tabulis inspectis cognosci non potuit. Fingas iam, testatorem de funeris modo vel impensa in ipsa cera tabulaque aliquid iussisse, eam rem qui heres perficere potuisset tabulis opertis et testatoris voluntate aliunde non comperta? Sed longe firmiores ad stabilendam meam sententiam eae sunt rationes, quas iam proferam. Dierum denicalium, quos Cicero a *nece*, Festus a *venus* nominatos putant, ratio, quae fuerit, etsi accurate definiri non potest, illud tamen non dubitatur, eas ferias purgandae propter mortuum

familiae causa fuisse institutas, 5) et omnino a diebus feralibus fuisse diuersas. Hi enim, dies ferales puto, sicut in Manium honorem medio quoque Februario publice, ita illi, videlicet denicales, priuatim, cum quis ex familia diem suum obiisset, celebrabantur. Istos vero denicales testamentorum aperturae haudquam fuisse impedimento, primum ex eo patet, quod funeris cura et iustorum obseruatio non necessario ab omnibus heredibus ipsis esset peragenda. Funeris quidem sumtus et quicquid eius causa erat impensum, quamquam ab herede essent exsoluenda iudiciumque in eum a Praetore eius rei gratia daretur, saepius tamen accidit, vt, absente forsitan herede vel rem ignorante, vel propter valetudinem vel ob aliam causam impedito, vel funerandi curam alii mandante, id officii defunctis ab aliis, non heredibus, praestaretur. Plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet secundum l. 24. 7. de relig. Saepenumero igitur, cum nulla lustratio die denicali peragenda heredi non funesto fuit necessaria, recte ab eo potuit cogitari et cogitandum erat de aperiendo iudicio supremo. Sed conficit rem PAVLLVS l. l. inquiring: *testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri voluit, et ideo, quamuis sit rescriptis variatum, tamen a praesentibus inter triduum, vel quinque dies aperiendae sunt tabulae.* Quibus verbis cognitis, quis est quin omnem aperturae dilationem lege Vicesimaria remotam censeat? Vocula enim *statim* quid aliud vult quam illico post mortem aperiendas esse

5) CICERO de Leg. lib. 2. c. 22. MANN l. l. IV. I. OVIDIUS Fast. FESTVS sub v. denicales. KIRCH- H. v. 567.

tabulas? Augustus enim, si denicalium antiquitatem respexisset, certe fuisset omissurus verba *post mortem*, quibus omnis mora longior excluditur. Denique et alia neque minus gravis ratio est ex GELLIO petita. 6) Ferae denicales, lustrandae familiae causa institutae, si non necessario decimo quoque post alicuius mortem die erant celebrandae, sed in alium conferri poterant, sequitur, iisdem testamentorum aperturam differri non potuisse. Illud autem ita se habere, aut fallor, aut GELLII loco fit probabile, qui auctor fidei profecto non sublestat: *militibus inquit, scriptis dies praefinebatur, quo die adessent, his adiectis exceptionibus, nisi harumce qua causa erit, funus familiare feriaeue denicales, quae non eius rei causa in eum diem collatae, quo is eo die minus ibi esset* rel. Ex quibus patet, milites, quominus adessent diebus denicalibus, impeditos, iurare debuisse, se eius rei causa illas ferias non in eum diem contulisse. Verbum vero *conferre*, cum hoc loco nihil sit aliud nisi differre, in alium diem reiicere, si ea differendi potestas iugentibus non competiisset, diesque purificationis certus fuisset et immutabilis, hanc, quam proposuit Gellius, exceptionem adiunxisse ineptum foret. Dies vero hic si arbitrarius fuit, non ridiculum est iusurandum in hanc formulam conceptum. Iam enim lustratur familia die, quicumque magis placuerit, non eo, quem casus seu mors necessarium posuit. Haec autem omnia, quorsum disputo? ut argumentum, quod aduersus me ex triduo a diebus denicalibus, ut Heineccius vult, computando, ducitur, diluam et dissoluam, simulque demonstrarem, ser-

6) A. GELLIVS, Noct. Att. lib. 16. c. 4.

vos manumissos, cum tabulae intra triduum essent aperiendae, recte dici interfuisse sollemnitatibus domini funebribus octavo die peragi solitis. Recte igitur Persius hesternus ait induto capite dominum subisse Quirites.

CAPVT IV.

ICTorum de sumtibus funeris causa faciundis sententiae. Imperatorum sanctiones. Patres ecclesiae quid de eadem re iudicauerint.

Ad luctum variae pertinebant leges, varias mutationes expertae, quas iam late persequi non attinet. Imperatorum enim temporibus, in tanta rerum conuersione morumque insigni discrepantia, priscarum legum auctoritas partim prorsus infringi, partim multum debilitari potuit. Quae olim, cum ciues iugi tyrannici essent inexpertis pauca damnatae memoriae, sepulturae luctusque denegati exempla occurrebant, eorum iam magna frequentia esse coepit. Poenis coniuratorum illud additum, SVETONIVS 7) narrat, vt insepulti proicerentur. Qua poenae ignominia ipso adeo Imperatores interdum fuisse affectos, historia testatur. Nec solebant lugeri, vt NERATIVS ait, hostes vel perduellionis damnati. 8) Deinde per quod tempus maritos elugere, vxores a prima rei romanae aetate erant obligatae, id non vno nostrorum librorum loco confirmatum sci-

7) SVETON. Vespas. c. 2. tantur.

8) I. II. §. 3. π- de his, qui no-

mus. In edicto Praetoris infamia vel ille notatur, qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, intra id tempus, quo elugere virum moris est, in matrimonium collocauerit et qui sciens eam vxorem duxerit ⁹⁾ Viduae vero, quae ratio luctum imperauerit, etsi disquirere non iniucundum foret, idque eo magis, quo certius est, illam turbationem sanguinis, rectene fuerit verenda an non, dubitari posse, deinde de luctu propinquorum, sola voluntate et humanitate, an lege et necessitate fuerit definitus: haec tamen, quoniam a multis iam sunt tractata et disputata et ad nostrum institutum non omnino pertinent, ni fallor, recte iam omituntur. Redeo igitur ad eum modum, qui seruari debet in funere faciendo, memoria defuncti celebranda atque vniuerso honore, quo, qui e vita excesserant, eorum Manes placari atque expiari solebant. Atque legum quidem ad luxum in funeribus infringendum comparatarum sub Imperatoribus tantum prouentum non fuisse, qui superioribus temporibus, iam antea me significare memini. Quae res, quas habuerit causas, ibidem exposui. ICtos etiam, de iure circa exequias respondententes, iuris antiqui rationem seruasse, non est obscurum. Nam ICTorum, quorum responsa in Pandecten immigrauerunt, de funere faciendo sententiae, quid ingenii habuerint, si vno verbo complecti volueris, ita haud dubie foret dicendum: sepulturas fieri et monumenta exstrui, quoniam necessitas, publica vtilitas et religio postulant, stricta ratio in eius modi causis est insuper habenda, nihil vero superstitionis ergo, ultra modum et quod pietatis fines excedat et humanitatis, est

9) l. i. ff. dicto tit.

committendum. ¹⁰⁾ Quibus profecto opinionibus nihil excellentius et ad rationem accommodatius cogitari potest. Quam ob causam, cum saepe in iudiciis de funeris impensa recuperanda disceptaretur, quoniam Praetor, quod funeris causa sumtus factus est, eius recuperandi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium se daturum edixerat, Romani non solum Imperatores sed imprimis ICTi accurate definierunt, funeris sumtuum nomine quid veniret et quantum repetero eam ob rem liceret. Qua in re aestimanda non tam defunctorum voluntatem, quippe quam saepenumero vel ob simplicitatem vel ob superstitionem ineptam intellexerant, spectabant, quam facultatem et dignitatem eius, cuius causa sumtuum quid erogatum fuit. Cuius generis sumtuum adpellatio plerumque adhibebatur de ea pecunia, quam quis custodiendi et vestiendi cadaveris causa dedit et quae in funus ducendum, efferendum et inferendum secundum iustam rationem fuit impensa. De impensis vero monumenti, cum ex facto quaerebatur, vtrum eae tamquam aes alienum hereditati inhaerens possent deduci, Marcellus a Paulo citatus respondere non dubitavit ¹¹⁾: non amplius nomine aëris alieni, licet testator iusserit, quam quod funeris causa consumtum esset, deducendum videri: nam eius, quod in exstructionem monumenti erogatum, diuersam esse causam, *nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus et sepultura*. Itaque vniuerse, actio funeraria et quae illi adiuncta erant commoda, aduersus eum, cui funerandi officium incubuit,

¹⁰⁾ l. 1. §. 6. π. de mortuo inf. l. π. et C. de sepulc. viol.
¹¹⁾ l. 1. r. §. ult. π. ad leg. Falcid.

non dabantur, nisi ex aequo et bono sumtus essent facti, secundum dignitatem defuncti, causam seu modum facultatum, tempus et bonam fidem, omni eius, quod immodice esset consumtum, repetendi facultate adempta.¹²⁾ Res enim, an egrederetur iustam sumtus rationem, dictis momentis metiendam, diligenter videndum videbatur priscis Romanorum Prudentibus. Nec aliud placuisse videmus Diuo Hadriano. Ex quo, cum quaesitum esset, an inter funeris sumtus quis reciperet id, quod monumenti causa fuisset impensum, rescripsit, illud quidem, quod causa muniendi loci reliquiis condendis destinati, esset erogatum, inter sumtus funeris censi, illius contra nihil, cum amplum quid fuisset aedificatum.¹³⁾ Id igitur, quantum funus alienum curanti, eius rei causa repetere licuerit, iam ex Ictorum Romanorum sententia definitum est. Videndum nunc, an omnes, qui sepulturae alienae curam gesserunt, id, quod impensum est, recipiant. Quam quaestionem tractasse video Vlpianum, qui ita loquitur:¹⁴⁾ *sed interdum is, qui sumtum in funus fecit, sumtum non recipit, si pietatis gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus sumtum, quem fecit, et ita Imperator noster rescripsit. Igitur aestimandum erit arbitro et perpendendum, quo animo sumtus factus sit, vtrum negotium quis vel defuncti vel heredis gerit vel ipsius humanitatis, an vero misericordiae vel pietati tribuens vel affectioni. Quod fragmentum, si sententiam spectes, nullis indiget interpretationis luminibus, si verba, quae sibimet ipsis repugnare videntur, aliqua*

¹²⁾ l. 14. §. 6. π. de relig.

¹⁴⁾ l. 14. §. 7. π. tit. eod.

¹³⁾ l. 37. §. 1. π. de religiosis.

adnotatione carere non potest. Haec enim, quo pacto intelligi queant, dici non potest. Etenim, qui humanitatis i. e. pietatis, communis sensus, quo humani nihil a nobis alienum putamus, negotium gessit, nihil repetit arg. l. 14. §. 8. D. de relig. Paria vero sunt, ipso BYNKERSHOEKIO auctore ¹⁵⁾ humanitatis et misericordiae seu pietatis ergo impendere. Accursii autem finitione, qua ea intelligenda est humanitas, secundum quam interest, ut unus alteri seruiat, non ut donet, non utimur. Istum igitur locum, quoniam nulla plane ratione, ita, uti est, idoneam reddit sententiam, multi Icti iique summi *Desiderius HERALDVS, Peter FABER*, atque adeo BYNKERSHOEKIVS emendationis auxilio restituendum censuerunt. De mendo enim, vel a Digestorum concinnatoribus, vel a librariis commisso, non est, qui dubitet, ullus. Virorum autem doctorum medelas, quibus locum male sanum curare conati sunt, et quarum aliam alia peiorem et violentiorem iudicauit Bynkershoekius, idem Vir summae auctoritatis pluribus iam excussit. Quam vero ipse proposuit emendationem, eam haud scio, an immodestam, ne grauius quid dicam, iure vocaueris. Certe non eius esse videtur, qui de legibus Critices tam praeclare et grauiter disseruit, uti ante eum nemo. ¹⁶⁾ Sic enim legendum suadet: vtrum negotium quis vel defuncti vel haeredis gerit, an vero ipsius humanitatis vel misericordiae, vel pietati vel affectioni tribuens. Qua mutatione etsi non negauerim, quod vitium in ordine et distinctione verborum animaduertitur,

¹⁵⁾ BYNKERSHOEK Obs. lib. Obs. cui adiunge HEINECCI
4. c. 22. p. m. 289. praef.

¹⁶⁾ v. BYNKERSH. praef. praem.

illud remoueri, eam tamen non eiusmodi esse dixeris, vt verosimile sit, talem deprauationem contingere potuisse. In alia omnia discedendum puto. Duabus enim litterulis immutatis, sanari potest hocce caput. Tu enim, si legas, pro *vel* ipsius humanitatis, *NEC* ipsius humanitatis, sensus inde enascitur idoneus. Quae emendandi ratio, eo probabilior mihi videtur, quo magis constat, omnem Vlpiani disputationem eo pertinere, vt, quid intersit inter eum, qui mercenariam et eum, qui gratuitam atque liberalem in aliquo funeris honore prosequendo operam praebuit, luculenter adpareat. Quam ob causam diligenter aestimandum esse ait, an quis defuncti negotium vel heredis gessit nec ipsius humanitatis, an vero misericordiae et quae seqq. Ita profecto loquuntur, qui omnem ambiguitatem euitaturi, vt de eo, quod sentiant, magis constet, verbosam rationem committere malunt, quam obscuram breuitatem. Sed *CAPITOLINI* in vita Marci orationem, ad quam exponendam iam deferor, nemini dubium est, non minus medicina indigere, quam illum Vlpiani locum. Ita vero habet historicus: ¹⁷⁾ *tanta autem pestilentia fuit, vt vehiculis cadauera sint exportata sarracisque. Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulcrorumque asperrimas sanxerunt, quandoquidem cauerunt, NE, VTI QVIS vellet, fabricaret sepulcrum, quod hodieque seruat.* Profecto haec verba varie sunt a variis sollicitata, castigata, emendata. *BYNKERSHOEKIUS*, cum multorum coniecturas commemorasset, coniecturarum quarundam exemplis, speciminis

¹⁷⁾ *CAPITOLINUS* in vita m. 61. ed. Bipont.
Marci Antonini Philosophi c. 13. p.

loco, allatis, dubius ipse nihil certi constituit. Nec placet GODOFREDI ratio, emendantis, ne *uti* quis vellet, et existimantis, ambitioni et inani circa moles et exstructiones sepulchrorum sumtui esse occursum. Sepulcerorum enim amplitudo vel magnificentia, quid facit ad æris pestilentiam, qua tum laborabant Romani, contrahendam? Equidem, omnibus rite expensis, cum viderem, ex innumeris aliorum coniecturis, contextui magis accommodatam nullam esse ea, cuius auctorem habeo SCHILTERVM, quem secuti sunt NORDKERK et BACH, 18) non erubui, relicta, quam olim proposueram, sententia, illi suffragari. Legendum enim videtur, ne *vbi* quis vellet, fabricaret sepulcrum. Grassante enim in loco aliquo frequentissimo peste, cum defunctorum sepultura legum praeceptis vel nullis vel exoletis regitur, estne verosimillimum, hominum arbitrio legis auctoritatem superuenisse, qua regiones et loci definirentur, in quos, salva æris puritate, cadauera inferri possent. Antonini igitur tempore, cum hac contagii vehementia valde vexarentur Romani, magis est, vt credamus, legibus fuisse cautum, ne cadauerum in putredinem iam dissolutorum mortiferae exhalationes viuis nocerent, vt nemo inferret in urbem corpus exanimatum, nec sepulcra aedibus habitationi destinatis propius admoueret.

Nunc tria supersunt ex Digestis loca, plana illa quidem et dilucida, quorum auctores, Ulpianus, Marcianus et Scaevola vno ore consentiunt in antiquo iure, quo Romani vsi, stabiliendo et retinen-

18) SCHILTER Pr. iur. Rom. Ex. c. 5. 5. BACH hist. iur. p. 455. etcit. 21. §. 34. NORDKERK Obs. *mea* diss. h. arg. prior. p. 14.

do. 19) Iste enim, non autem, ait, oportet, ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt: ille haec habet: ineptas voluntates circa sepulturam, veluti vestes aut si qua alia superuacua, vt in funus impendantur, non valere, Papinianus libro III respons. scribit: huius autem verba haec sunt: mulier decedens ornamenta legauerat ita: seiae amicae mea vniuersa ornamenta dari volo: eodem testamento scripserat, funerari me arbitrio viri mei volo et inferri mihi, quaecunque sepulturae meae causa feram ex ornamentis; sed neque heredes neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quae corpori iussus erat adiici, dederunt: quaesitum est, vtrum ad eam, cui ornamenta vniuersa reliquerat, pertineant, an ad heredes? respondit, non ad heredes sed ad legatariam pertinere. Quibus legibus, quod addam, non habeo, et, si haberem, non adderem, verens, ne soli lumen accendere viderer. De hominum quorundam apud Romanos simplicitate, qua adducti aere suo adeo abutebantur, vt pretiosissima quaeque, animo vel inuido vel superstitioso secum abscondi vel concremari cuperent, iam antea paucis disserui. Exemplis autem non opus. Fuerunt enim, qui eorum magnum congererent cumulum, quique adeo eundem morem vel rectius errorem, sede sua relicta, in Germaniam immigrasse, et maxime patrum memoria multorum animis insedissee, ostenderent. Sed hodie, licet sint, qui suorum cadauera a se non dimittant, nisi bene ornata et culta, neminem tamen facile inuentum iri puto, qui aurum loculis inferendo, genium suum defraudet.

¹⁹⁾ l. 113. π. de leg. 1. l. vlt. π. de au. ro, argento l. 14 §. 5. π. de rel. et sumt.

Veniendum vero est ad ea tempora, vbi religio Christiana, quam Imperatores profiteri coeperant, nouas in multis rebus leges nouaque instituta desiderare videbatur. Deorum enim templis euersis, cultuque religionis gentilitiae abolito, paganorum odio excitato, ne mireris, veteris superstitionis multa exempla exoleuisse. Quae res, quam vim habuerit in sumtuum funebrium modum et rationem, iam persequamur. Ac primis quidem rei Christianae temporibus, cum homines, qui Christum sequebantur, omnibus fortunae telis viuerent oppositi, historia loquitur, sicut in multis aliis rebus ita maxime in exequiarum honoribus summam viguisse simplicitatem. Illi enim, quos hic Imperatores gladio ac ferro, illic paganorum infesta agmina insidiis et odio adgredebantur, qui potuissent ea moliri, quibus inuidia et odium inimicorum magis excitaretur et augetur? Istos sane, qui maiorem quam ceteri sapientiam prae se ferebant, nouum et peregrinum deum colebant, illicitos et vetitos coetus et conuenticula agebant, ne impune laturos fuisse putes, si ceteris criminibus et calumniis, quarum accusabantur, addidissent superbiam, magnificentiam, pompam et luxum. Profecto, Christianorum continentiam et modestiam, sin vel historia, veritatis lux non loqueretur, in dubium vocare res ipsa non patitur. Nomen enim Christiani, licet flagitorum expers, puniebatur. Christianum enim esse, crimen erat, si nihil praeterea aduersus leges publicas vel rectos mores fuisset commissum. Sed modestiae Christianis primis propriae multa in rerum antiquarum memoria exempla sunt prodita, quae intueri debent tamquam in excelso loco posita ii, qui apud nos eandem fidem profitentur. Illi enim, licet sepulturae magnam semper habuerunt curam et rationem,

quoniam corporum resurrectionem veram putabant, in ea tamen peragenda omni vanitatis et ambitionis reprehensione carebant. Nullis monumentorum splendorum sumtuosis honoribus delectabantur: nulla fuit cupiditas sepulturae intra urbium moenia vel in aedibus rei sacrae peragenda destinatis. Condebant suorum reliquias in locis subterraeis seu catacumbis vel ad vias publicas secundum priscum morem. ²⁰⁾ Humationis licet fuerit tanta religio, ut omnem cadauerum concremationem detestarentur, quasi Christianae disciplinae aduersam, id tamen non eo valuit, ut singulis singula semper extruerentur sepulcra. ²¹⁾ Modestiae enim erant studiosi, ad quam nulla eiusmodi adhortatione indigebant, qualem Basilii in diuites habemus, qui *τι μνηματος*, inquit, *ἐπισημε καὶ ταφῆς πολυτελες καὶ δαπανῆς ἀκερδῆς ὀφελος? καλὸν ἐνταφίον ἢ εὐσεβεία*. Terrae corpus reddituri nullis lectulorum ornamentis vel coronarum fulgore opus habebant, contenti solis condimentis, quibus vinctum cadauer, diuinae mentis olim sedes, diutius seruaretur. ²²⁾ Ad funus non de nocte sed interdium ibatur, cum nullus esset superstitiosus pollutionis metus. ²³⁾ Cadauerum ad

²⁰⁾ BINGHAM Origines s. antiquitates ecclesiasticae Voll. XI, ex angl. lat. reddita per I. H. Grischov: ed. 2. Hal. 1750. Vol. X. p. 9. 10. sqq.

²¹⁾ PRUDENTIUS Peristephanon. Passio Hypolyti.

²²⁾ PRUDENTIUS Cathemerion. Hymnus in exequiis mortuorum.

— — *hinc maxima cura sepulcris
Impenditur, hinc resolutos
honor ultimus occupat artus
et funeris ambitus ornat.
Candore nitentia claro
praeendere lintea mos est,
asperaque myrrha Sabaeo
corpus medicamine seruat.*

²³⁾ vid. I. 5. C. Theodos. de sepulc. viol. ibique GODOFREDVS. Adde DEYLING in Instit. prud.

sedem perpetuam efferendorum causa nullis utebantur nec curribus nec equis atro panno, stragulisque obtectis sed cognatorum vel eorum humeris, qui propter haec officia ab ecclesiis maioribus communi stipite aiebantur: (his sunt *κοπιαται*, decani, qui munere vespilonum et libitinariorum fungebantur. ²⁴⁾ Nullus dabatur locus praeficis seu mulieribus ad luctum conductis. Luctu decenti et lamentatione moderata utebantur, ne inuidere viderentur felicitati divinae animae, quam, laboribus finitis, ad Deum rediisse, pie credebant. Christiani quidem a gentilibus quaedam accepta retinuerunt, quae haud scio an ipsis crimini sint vertenda et vitio. Sic Psalmodiorum in exequiis pius cantus, ²⁵⁾ vnde ortus videtur, nisi ex naeniarum carminibus? Christianis quidem, cum canerent, maius quid et dignius fuit propositum, quam ceteris. Summi enim numinis laudes cantabant, beneficiorum collatorum sensu permoti, quod, qui iam discesserant, tanquam ex hospicio in aeternam beatorum sedem essent translati. Praeclarum certe diem censebant, cum ad illud diuinum animorum concilium coetumque iter esset suscipiendum et discensus ex hac turba colluieque instaret. Christianos porro, quod defunctorum memoriam orationibus et laudationibus persecuti sunt, recte dixeris, veteres laudationum mores reuocasse. Tum coronarum in funeribus vsus in eundem ordinem venit, ne quid dicam

pastor p. m. 722. qui quaedam secundum Binghamium l. l. ad eandem constitutionem adnotauit.

²⁴⁾ *κοπιαται* sunt *οι τα σωματα περιερχοντες των κοιμωμενων*. Vid.

nou. 43. l. 4 et 9 C. Justin. de ss. eccles. *ALCIATVS* Parerg. lib. I. c. 50.

²⁵⁾ v. HOMMEL in litt. p. m. 93 cuius locum exemplis quibusdam in contextu auxi.

de lampadum et funalium ritu, de statis diebus defunctorum memoriae repetendae causa redeunte quouis anno haberi solitis, quibus nihil similius antiquis Romanorum sollemnibus feralibus. Omnis denique sepultura fuit gratuita, ne vlllo quidem ex Clericis mercedem poscente. Nostrorum enim temporum mos, ab eorum humanitate profectus, qui, quod inhoneste petebatur, sponte offerebant, antiquae ecclesiae prorsus displicuit. Istos de gratuita sepultura canones, saepius repetitos, saepius contentos, sacerdotum auaritia conuulsos atque elusos, non commemorare placet satis superque notos, et rem aliis iam narratam non attinet repetere, maxime cum ea res in Clericis ²⁶⁾ nostrae aetatis non sit moleste ferenda. Eiusmodi fuit veteris ecclesiae disciplina in funerum honoribus, multis exemplis probata et testimoniis plurimorum innixa, Sed ipsi primae ecclesiae sacerdotes et patres eos mores confirmare et conseruare studebant. CHRYSOSTOMVM, ex cuius ore melle dulcior fluebat oratio, contra inanes funeris sumtus orationem habuisse, non ignorant, qui sacras litteras profitentur, licet eius orationis in aduersariis tantum notatae, diu frustra quaesitae, inspiciendae facultas mihi nondum contigit. Sed vno ore SENECA, nostrae religionis sacris non imbutus, atque AVGVSTINVS, acerrimus ille Christianae fidei defensor consentiunt in contemnenda funerum magnificentia. Ille enim, *quid opus est*, inquit, *saeculis duratura componere?* vis tu id agere, ne posteri te taceant?

²⁶⁾ V. THOMASSINVS de ve- lib. 2 tit. 8. §. 2 BRVIKNER diss.
tere et noua disciplina P. III. lib. I supra excitata §. 20 sqq. DVARE-
c. 72 BOEHMER ad SCHILTER NVS de ministeriis p. m. 369.

morti es natus, minus molestiarum habet funus tacitum. Hic autem, curatio funerum, ait, 27) conditio sepulturae, pompa exequiarum magis sunt viuorum solatia, quam subsidia mortuorum. Multa non opus esset exemplorum cumulatione, ni priscae disciplinae memoria tantam afferret iucunditatem, vt vel inuiti raperemur ad eam repetendam. LACTANTIVS sic: quis vsus est pretiosorum munerum nihil sentientibus? an ille, qui mortuis? pari enim ratione defunctorum corpora odoribus et pretiosis vestibus illita et conuoluta humi condunt, qua deos honorant, 28) Nec vero minus digna consideratione res est, CONSTANTINVM, ANASTASIVM, IVSTINIANVM et LEONEM Imperatores editis constitutionibus, rei funerariae modum quendam posuisse et terminum in regia vrbe. Quorum quidem de exequiis instituta, quo maiorem habent praestantiam, ita magis mirari licet, eos, qui in vtroque Codice interpretando praeclare sunt versati, vt solos, Godofredum, Ritterum et Perezium nominem, hac de re nihil commentariis suis adscripsisse. Iustinianus vero, si quid vnumquam recte, ad reipublicae vtilitatem et sapienter constituit, quod funeris rationem, ne vlli grauis et difficilis fieret, diligenter definiuit in vrbe amplissima puto Constantinopolitana, id optime et prudentissime fecisse censendus est. Quae res vt satis cognoscatur, haec Imperatoris instituta commemoratis simul Constantini, Theodosii Anastasique sanctionibus, iam enarrabo. Facturum autem me operae pretium,

27) SENECA de tranquill. Av- hymno in exeq. cantando, qui est
GVSTINVS de ciuitate Dei. inter sacra eius, quae extant carmi-

28) LACTANT, lib. 2. Inst. diuin. na pp. m. 95 ed. Basil, d. a. 1562.
c. 2. adde PRVDENTIVM, in

non dubito, quia haec ipsa res nec a BALDVINO, qui res a Constantino gestas, praeclare exposuit, nec a GVDELINO, nec a SCHILTERO dilucide et, vt par, copiose est tractata. 29) Constantinus Magnus, quum aduertisset, aucta re Christiana et amplificata, hominum Christianorum in funeribus celebrandis mores a pristina modestiae via paulum deflexisse, quoniam plurimi essent in vrbe sumtuum funebrium oneri impares: sui fisci dispendio instituit, vt Constantinopoli essent nongentae quinquaginta officinae (s. ergasteria) ab omnibus vectigalibus liberae et immunes, quas sanctissima maior ecclesia in fructu haberet, vt inde rem funerariam in vrbe curaret atque aleret *κοπιαστας*, s. decanos, 30) quorum munus et officium esset, mortuorum corpora obuoluere, efferre atque sepelire. Quod institutum eo pertinuit, vt sepulturae essent gratuitae, nulloque cognatos vel alios, quibus funerandi officium incumbit, sumtu grauarent. Leticarii enim, publicis sumtibus ab ecclesia

29) v. BALDVINI Constant. M. s. commentariorum de Constantini legg. eccles. et ciuil. p. m. 14. 15. 16. GVDELIN de iure nouissimo commentariorum libri sex p. m. 380. SCHILTER praxis iur. Ron. exerc. 31. §. 37. p. m. 221. qui in re narranda a vero passim aberrauit, ignorans, quinam decani, quae officinae fuerint.

30) OFFICINAE fuerunt tabernae mercimoniis deputatae, quarum aliae ad priuatos, aliae ad rem publicam spectabant i. e. vel principis

et fisci vel ciuitatum et vniuersitatum, ex quarum locatione pensiones s. redditus in publica opera erogabantur. Hic loquimur de publicis l. 5. C. Theod. de metatis. De Decanis v. s. Isti erant varii generis, alii erant Palatini, qui circa principem versabantur variis vilioribus officiis destinati, alii *κοπιασται* ni fallor, a *κοπιάζειν*, quiescere, cessare ita dicti, quod cadaueribus in aeternam quietis domum inferendis operam dabant: v. C. Theod. tit. de decan. l. 15. ibid. de lustral. coll. T. v. p. I.

nutriti, supellectilem funeri necessariam, gratis porrigebant, corpus obuolutum efferebant et humabant. Quod sepulturae gratuitae beneficium a Constantino pauperibus solum tributum fuisse, vero propius videtur. 31) Istud deinde institutum a Theodosio et Honorio Impp. confirmatum legimus. 32) Quam rem, cum hominum, imprimis Cleri auaritia corrumperetur, ecclesiis sepulturae in quaestu habentibus, in ordinem priscum reduxit Anastasius, additis centum et quinquaginta officinis atque assignato praeterea Magnae Ecclesiae Constantinopoleos septuaginta librarum auri reditu. Tandem Iustinianus, cum vidisset, rem funerariam omnem, cum pauperum, tum locupletiorum!, certis finibus esse regendam, et terminos esse constituendos, quos transilire vel confundere non liceret, binis eam rem perfecit legibus, super exequiis latis, et iis, quae gratis, et, quae per munificentiam fierent. Quae leges, quas habuerint causas, Imperator, ut solet, diligenter commemorat. Neglectis enim anterioribus legibus non sine mercede fiebant defunctorum exequiae, sed exigebantur amare et inueniebantur nomina, quae etiam inuitos exigerent lugentes et cogent dare non habentes. 33) Cui malo non obex solum obiciendus sed cauendum etiam videbatur, ne duplicem ii, qui in luctu sunt, sustinerent difficultatem, simul quidem, ut, quae sua erant, amitterent, simul, ut pro se damnificarentur. 34) Iam primum quidem, nouella 43 sanctum est, ut mille et centum officinae, ex quibus ab ecclesia

31) v. nouell. Leonis 12.

32) l. 4. C. Iust. de SS. Eccl.

33) v. nouella 59. pr.

34) v. nouella 43 et 59. Const. 18.

C. de SS. eccles.

maiori eaque sola alerentur lecticarii, ab omni onere, tributo et vectigali immunes permanerent. Deinde definitum, vt ex officinarum ceterorumque reddituum fructu omnes in vrbe augusta exequiae *gratis* praestarentur per decanos, nec liceret ecclesiis quidquam ab vllo inuito pro mortuis elatis accipere. Quo facto nihil mercedis poterat efflagitari exequiarum nomine, omni personarum, siue diuites fuerint siue pauperes, discrimine sublato. Quibus ita constitutis, etsi sepulturae cura magis publica quam priuata fuerit, id tamen non eo pertinuit, tamquam omnis iustae magnificentiae aditus foret praecclusus. Cognati enim vel heredes non prohibiti sunt maius aliquid munificentiae vel magnificentiae causa in suorum honores vltimos insumere, ita tamen, vt vel isti, nimum quid, quod profusionem proderet vel gloriolae aucupium, committere non possent. Praescriptus enim est lege illa modus, maiori funeris impensa non permissa. ³⁵⁾ Qua re nihil profecto ad prudentiam perfectius, ad vtilitatem vberius excogitari potuit. Luxuriae enim fonte praestructo, et pauperum curis leuatis, mediocres fieri volentes sepulturas, hoc frui poterant legis beneficio. Piam ac laudabilem hanc constitutionem et posteris imitandam, donec Christianorum nomen in hominibus, in vsu esse voluit Imperator optimus. ³⁶⁾ Sed frustra. Spe cecidit Iustinianus. His enim temporibus, vbi multi animum adpulerunt ad emendandam rem funerarium, quotus eorum est, qui romanae legis sententiam fando acceptam teneat? At hac nostra aetate non caremus priuatis

³⁵⁾ nou. 59. c. 2. 3. 4.

ex nouella Leonis 12.

³⁶⁾ Huius instituti fata cognosces

instituta ad molestiam oneris sepulturarum leuandam comparatis: — sed non adeo omnium rerum sum imperitus, vt non intellexerim, quam male audiant plurima huiusce generis instituta et quam raro hoc pacto iis consulatur, quibus consultum esse debuit i. e. egentibus.

CAPVT V.

*Delibantur pauca ex iure Pontificio et attinguntur
Germaniae instituta.*

Semperne peregrinos intueamur mores, externa admiremur exempla, patriam numquam reuisuri, optimis Principibus foecundam, exemplis egregiis vberriam, bonis moribus ditissimam? Absit a nobis eiusmodi facinus, quod animum proderet alienum a ciuium, ciuitatisque vbi nati, educati, plurimarumque rerum optimarum fructu ornati et aucti sumus, amore. Redeamus ad nostros eamque ciuitatem, qua nulla alia ciuitas sanctior patrique moris tenacior et recti verique suscipiendi studiosior fuit et ad quam, vt cum Liiuo loquar, tam serae luxuria et profusio, sed numquam libido pereundi perdendique omnia immigrauit et quae, ad magnum felicitatis gradum elata, tantum abest, vt lapsa sit praecepsque ire coeperit, vt quouis fere anno alienis periculis sapere discat et in eius, quod salubre est ac frugiferum, cognitione proficiat. Quod qui neget, in tanto vilissimorum institutorum proventu, quis est? Res enim nostrae, aut me amor patriae fallit, aut seculo fere quouis appropinquante, ad sublimiorem perfectionis locum atolluntur. Illorum enim maxime senum obscura sapientia, qua res

humanas, oculis nube veluti obtectis, intuentes, fere in deterius labi affirmant, non vtor. Nec ferre possum illud poetae:

— — *Omnia fatis, canentis*

In peius ruere, et retro sublapsa referri.

Nec aetatis meae vitia deplorari, lubens audio, id, quod HESIODUM olim fecisse legi ita canentem:

Μηκετ' ἐπειτ' ὄφελον ἐγὼ πεμπτοισι μετενω

Ἀνδρασιν ἀλλ' ἢ προσθε θανεῖν ἢ ἐπειτα γενεσθαι.

Apud Germanos enim, maiores nostros, nullum legis ad infringendam funerum luxuriam latae exemplum occurrit. Quo nec opus in tanta eorum simplicitate splendorisque inanis odio. Neque enim opinor est, quin TACITUM de moribus Germanorum ita dicentem meminerit: *funerum nulla ambitio: id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur, struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adiicitur. Sepulchrum cespes erigit: monumentorum arduum et operosum honorem et grauem defunctis aspernantur. Lamenta ac lacrymas cito, dolorem et tristitiam tarde deponunt, feminis lugere honestum, viris meminisse. Galli me non morantur, quos IULIUS 37) funeribus magnificis et sumtuosis vsos esse memoriae prodidit, omniaque, quae viuis cordi fuisse arbitrarentur, in ignem intulisse, etiam animalia.*

Morum certo simplicitatem in funerando non prius apud Germanos in vsu esse desiisse credo, quam cum, deleto deo-

37) IUL. CAESAR de B. G. lib. 6. c. 19.

rum cultu, religio Christiana in has regiones penetrasset. ³⁸⁾ Sed, illatis his sacris, cum Clericorum in animos imperium affectantium studia, quoniam ad quaestum omnia referebant, non id sequerentur, vt gentium, vitiorum maculis contaminatarum mores emendarentur, et mentium crassa ignorantia, luce veluti in obscuro loco incensa dissiparetur, sed magis, vt ipsorum commentis fides haberetur et decimae offerrentur, euenit, vt, ex quo maiorum, quibus vexabantur maiores, remedium atque leuatio sperari potuisset, ex eo mala omnia promanarint. Ab eo enim tempore cadauera in vrbes et atria templorum imo in ipsa adeo templa inferri coeperunt. Iam in humando Clericorum officia pretio oblato, expeti et praestari, funalia incensa praeferri, multa lamentatio haberi, odaria et cantiones ad naeniarum modum frequenter decantari, orationes funebres fieri, monumenta extrui, aurum cognatis liberisque debitum ecclesiis per suprema iudicia dari, missae ad beandas animas haberi, terra sacra ad cadauer excipiendum aere oblato vendi et vt vno comprehendam verbo, omnia superbe et sumtuose fieri. Nemo mihi obuertat C. 14. caus. 13. quaest. 2. cap. 9. X de simon. c. 42. eod. c. 32. X. de sepult. aliasque decretalium particulas, quibus pecuniarum exactio pro exequiis, et pro terra praestita prohibetur: nemo enim nescit, quam habuerint illi canones vim et quam late nihilo magis patuerit clericorum libido, sanctis nominibus aliorum opes rapiendi, populi oculos, superstitionis nube obiecta, fascinandi atque religionis nomine ecclesias dotandi. Vberius, quod rem narrem, nec instituti ratio, nec

³⁸⁾ HACHENBERG in Germania media diss. 12 §. 7. sqq.

temporis, quo inclusus sum, inopia patitur. Fuerunt etiam, praesidiis ad hanc rem necessariis instructissimi, qui has calamitates, quibus oppressi maiores nostri lugebant, diligenter exponerent, 39) Quae igitur, cum in vulgus sunt nota, non repetam. Denique scio, et lege imperii ad politiam constituendam anno 1577 auspicii Rudolphi II lata, modestiam in funeribus praeceptam omnemque luxuriam fuisse vetitam: ea tamen, cum nihil noui constituat sed eam rem, Ordinibus Imperii, in suis quibusque prouinciis ordinandam relinquat, non committam, vt vel non necessaria repetitione, vel longiori hac de re oratione, lectorem obtundam.

CAPV T VI.

Suntuum funebrium profusio legibus in Saxonia Electorali compressa.

Sequitur igitur, vt institui, in hoc religionis loco, nostras leges patrias, quas, admiratione quadam commotus, habeo, quod laudem, non quidem propterea, quod istis plus delecter, quam peregrinis, vt facere solent, qui nescio quo pacto locis ipsis vel solo, in quo orti sunt et procreati, magis mouentur, sed, quod earum est tanta praestantia, quanta his moribus, hac temporum rerumque ratione esse potest. Quae vero leges, quas legistato-

39) v. Gottl. Aug. IENICHEN Sepulturae Sueogothicae pars prior historice und rechtl. Abh. von den et posterior de exequiis Christiano-Begräbnismahlzeiten u. auf solche rum auctore PHYZELIO Vpsal. verwendete Unkosten. L. 1747, 4. 1709. 8.

res Saxones dixere, huc pertinent, eae versantur partim in constituendis funerum sollemnitatibus et sumtibus partim in luctu ad iustum modum et tempus faciendo. 40) Ita vero leges nostrae populares. Piorum cadauera publice sepeliunt in coemeteriis a maioribus exstructis. Priuata sepulcra ne habent. In requietoriis omne fortunae discrimen tollunt. Sed coniugum corpora ne seiungunt. Nisi malos, supremo piorum honore neminem priuant. In funerando pietas adhibetur, opes amouentur. Sumtum et luctum minuunt. Egestate depressi gratis, sed honeste sepeliuntur. In ceteris pios ritus et ceremonias ab auis traditas vsurpant, cantum, Christianorum comitatum, orationem, modico sumtu in eam rem expense. In nobilium funeribus candelas octo, in ceterorum sex accendere nemo prohibetur. In templa neminem inferunt nisi Patronum et ex ceteris, qui vitae honestate insignes, idque Iudicii, quod in rebus religiosis ius reddit, auctoritate numoque soluto. Post funera, epulas sepulcrales dare, exceptis nobilium exequiis, ius ne esto. Piorum funera campanarum sono indicantur. Patrono vero, eoque qui iudicio praefuit, defuncto, per 14 dies campanae audiuntur. Sellas nec sacras nec profanas

40) *Ordinat. Polit.* d. a. 1661. etc. d. a. 1750. C. C. A. T. I. p. Tit. 18. Mandat wegen Einschränkung der übermässigen Trauer. d. 758. Generalartikel §. 15. in Corpore I. Eccles. S. p. 51. Kirchenagenda a. 1750 §. 10. im C. C. A. T. I. p. l. I. p. 129. SCHMIEDER Polizeyverfassung des Churfürstenthums Sachsen I. Th. SCHAVMBURG Einleitung in das Sächs. R. in C. C. A. T. I p. 637. v. Corpus p. m. 390. KVESTNER ad Deyling I. l. p. 162. sqq.

nigro panno injecto velare, nemini conceditor. Famulis defunctorum nihil vestimenti lugubris danto. Cognati, si velint, suo sumtu vestes comparanto. Luctus, propter quem vestes lugubres, currus et conclavia nigro panno vestita, adhibentur, suis finibus, quos excedere nefas, cohibetor. Lugendi potestas, cognatis, qui ascendant vel descendunt vel sunt proxime a latere iuncti, coniugibus, heredibus et legatariis, suo cuique modo data esto. Ea vero in re dignitatis, propinquitatis, temporis rationem habento. Qui secus facit, mulcta aut carcere maiori minorive punitor. Hae sunt summae et sententiae legum, ad funera modeste paranda comparatarum. Ipsum earum contextum describere nolui, nam esset infinitum. Sed istas, sponte adparet, ad illam *Vlpiani* in lege 40. *z.* de damn. inf. sententiam esse comparatas. ICTus ita habet: honestus modus est seruandus, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda. Sepulcra priuata lex vetat, propterea videlicet, ne quid detrimenti ex hominum imprudentia vel inscitia vel superbia in rempublicam redundet. Canonicorum enim praeceptis, quibus persuasum est, locum ab episcopo pio ritu benedictum et sanctissimorum hominum ibi sepulcorum recordatione venerabilem, aptiorem esse cadaueribus fidelium recipiendis, etsi non accedamus, certum tamen est, hoc communium sepulcorum instituto, rei funerariae ad legum praecepta regendae, sanitati hominum conservandae et piis sensibus in eorum animis excitandis et alendis multum adferri praesidii. De fortunae discrimine in humanis cadaueribus, locisque assignandis sublato vix est, quod dicam. Vetus etiam est, innumerisque repetita canonibus sanctio, ne terra sancta videatur venalis. Egenis deinde, qui non reliquerunt, vnde sepe

liantur, humanitatis officium gratis est praestandum atque, si quid necessario erogandum fuerit, ex aerario publicarum elemosynarum praebendum. Quod autem inferri in aedem quorundam corpora lex patitur, alios ab omni sepultura arcet, lugendi denique modum ex conditione defunctorum et dignitate ponderandum statuit, id non est, quod iam reprehendas. Nam, quid est magis a ciuili prudentia alienum, quam leges sciscere, temporibus, moribus et seculi ingenio omnino aduersas? Legibus enim ferri solitis *ἐπι το πλειστον και τοις πλειστοις*, istarum abrogatio nondum expectanda sed expectanda videtur. Quae sequuntur, omnia ad sumtum remouendum vel minuendum pertinent, quae, quo salubrius sunt praecepta, eo magis est optandum, vt, qui se esse et haberi volunt legum custodes ac tuitores, earum auctoritati et vigori seruando maximo studio inuigilent eaque in re suum officium desiderari non patiantur. Pessime enim plerumque cum institutis politiae agitur, quoniam, quae ut plurimum valet ad auctoritatem iis conciliandam, magistratuum cura et custodia, haud raro vel omnino nulla vel exigua sit ac leuis. Quae incuria, non fieri potest, quin reipublicae sit noxia atque damnosa. Maximam enim ad rempublicam augendam vim habent eiusmodi leges, quibus mores hominum idonea disciplina finguntur et ad parsimoniam, frugalitatem omnemque vitae cultum adducuntur. Ceterae enim leges, quae magis ad ciuium personas bonaque pertinent, quantumuis sapienter scriptas, quis nescit, nullam in hominum animis a criminibus reuocandis et ad iustitiam colendam assuefaciendis virtutem habere, nisi, quas dixi, virtutes fuerint excitatae. Luxuriam vero et immodestiam cum libidine dissipandi omnia, ni aditu prohiberentur,

certum est, multarum sordium, vitiorum atque adeo criminum foecundas matres saepius extitisse.

Iam proximum esset, vt leges Romanas cum patriis scitis diligenter comparando et vtriusque iuris praecepta ad regulas certas exigendo, vberius disputaremus de vtriusque legislationis ratione et pretio. Sed, cum iam non difficile sit, hac de re iudicare, nemo sane rei funebris non plane imperitus erit, quin nostram ciuitatem bene constitutam esse, per se intellexerit. Neque vero ignoro, neque dissimulo, multa praeterea notari posse, quae haud recte consistere dixeris, quaeque emendatione egeant vel saltim reuocatione ad sua initia. Patrum enim Nicaenorum auctoritatem, cum iudicabant: *τα ἀρχαία ἐδη κραταῖα*, vt religiose tueamur, si vlla vnquam in re, certo in eo, quem loquimur, loco, valde est optandum. Deinde, quod in nostrarum legum ordine nihil inest de monumentis, id recte se habet. Nostra enim aetas, licet non aliena a sensu pulcri in operibus artis expressi, parum tribuit columnis et marmoribus, memoriamque eorum, qui recte vixerant et ciues suos rebus praeclare gerendis, litteras ingenio et natura sua optima multum ornauerant, in animis posteritatis, haud scio, an recte, conseruari mauult, quam in monumentis breui perituris. Qui nostrorum hominum mos omnino laudandus foret, ni illud ea cum re incommodi esset coniunctum, quod plurimi ex popularibus maxime, qui sunt inferiorum ordium, ob eam causam omni opportunitate artis opera inspiciendi et pulcri sensum, cuius vtilitas in omnem vitam latissime patet, excitandi et alendi, carere debent. Illa enim frequentī pulcrorum monumentorum intuitionē, non obscurum est, nihil esse

fructuosius ad praeclaras opiniones in animis recipiendas, nihil vtilius ad generosam indolem et naturam efficiendam. Mouemur enim monumentorum maxime eorum, quae memoriae rei vel hominis excellentis conseruandae causa pulcre et exquisite sunt exstructa adspectu atque hac quotidiana summorum virorum recordatione excitamur, vt vel ipsi in rebus gerendis et in vita cum priuata et domestica tum publica pulcrum et humanum spectemus et laudem quandam gloriamque recte et vtiliter factorum consequamur. Tum, quod quis dixerit, hoc nostro tempore, illis legibus, sapienter licet latis, non refragantibus, iusto nimium funeribus faciendis impendendum esse, quoniam plurimi sint, qui ex hac aliorum calamitate lucrum quoddam et compendium quaerere debeant, illi eminino assentiendum puto. Nimia enim, qua nostri populares in eligendo exequiarum genere et modo vtuntur, libertas id efficit, vt, qui non ad summam inopiam sunt redacti, quo sollemnius funus efferant, aes alienum cum suo maximo incommodo contrahere cogantur. Iam enim cognati, cum vix animam efflauit defunctus, vocant pollintrices, eosque, qui ad funera inuident, quique cadauer gestent vel vehant, tum ornatur mortuus, cantatur, ad funus itur, vestes lugubres cœmuntur, oratio funebris habetur, locus emitur et quae sunt reliqua, quae maxime apud eos, qui ruri viuunt, in tanta sunt religione, vt parcus funerum parator pro impio habeatur. Ibi enim, in pagis puto, quis nescit, rem eo deuenisse, vt vel infantes recens nati magnifice, habitis in suggestu sacro concionibus, sepeliantur? Quae res, facile intelligitur, quantum damni afferat eorum rebus, qui victum diurnis laboribus quaerere coguntur. Tum enim ad foeneratores confugiunt, pignora dantur, aes alie-

num conflatur, ex quo plerumque non nisi morte aut bonorum cessione exitur.

Porro in ea re nihil sane est, quod magis attendi mereatur, quam, quod Clericis, dum propter certorum reddituum exiguam quantitatem, stolae iuribus, i. e. pecuniae pro deductione funerum, parentatione et concione funebri defendendis et retinendis acriter inuigilare coguntur, illud molestissimum accidat, ut eorum auctoritas et veneratio imminuatur animique rerum ad vitam necessariorum cura et a sacra re diligenter gerenda auocentur et depriuantur. Quae pecuniarum eiusmodi exactio, quantis laicorum offensionibus, quantis Clericorum periculis saepius sit coniuncta, cum ad multas et graues interdum rixas et iurgia descendatur, non est, quod oratione multa et exemplis ostendam. Nemo rerum harum adeo est imperitus, quin prope sciat, propter hanc sportularum causam, saepius hominum mentes opprimi perturbationibus, inuidia, simultate, sordibus auaritiae. Illi enim, cum nulla alia remouentur, facile se patiuntur vinci habendi cupidine, cui indulgentes in magna pericula amittendae rectae existimationis vocantur. Hodie igitur, ubi multorum querelae de sacerdotum auctoritate labente audiuntur, de remediis huic malo opponendis eo magis est cogitandum, quo certius est, eius rei maximam esse vim in animos hominum mouendos. Quam ad rem id, ni fallor, est instituendum, ut perpaucis quaerendae pecuniae modis clerici opus habeant sed, quoniam ciuitati et vniuersae reipublicae consulunt, a ciuitate eiusque aerario publico alimenta et ceteros redditus accipiant. Tum enim sacerdotes in genere pecuniario, necessitate aut auaritia iubente, non adeo laborabunt, ut se vel a diuinae rei cura et disci-

plinarum sacrarum studiis auocari vel ad litium, iniuriarum, inimicitarum molestias suscipiendas aut ad sordes et auaritiam, in quam in re familiari multis viis quaerenda tam facile declinatur, inuiti fere et nolentes cogi patiantur. Quod quidem institutum, etsi fisco quaedam de commodis suis propter id detractum iri non ignoro, quemadmodum vberimum erit et vtilissimum ad Clericorum auctoritatem augendam et stabiliendam, ita etiam plurimos, qui propter rem tendem, qua vtuntur, suorum morte saepissime in summa pericula incurrunt, iuuabit eurusque eos leuabit. Sed, si licet dicere, quod sentio et quod res est, id quod profecto in hac aetatis nostrae felicitate licet, vbi ne vllus quidem propter singulares, quas animo fouet opiniones, in fortunarum, famae aliorumque bonorum discrimen vocatur: iam auguror, tempus aliquando extitutum, vbi causae sepulcrales e censu ecclesiasticarum exemptae veluti postliminio ad ciuiles magistratus redibunt et omnis de hisce rebus cognitio ad eos deferetur. Quibus ita, vt par est, factis, non dubito, fore, vt omnis sepulturae ratio, a iuris Canonici et Romani reliquiis purgata, aliam quandam eamque rationi magis consentaneam consequatur formam. Fore enim spero, vt, reiecta de sacerdotum sepeliendi causa adhibendorum necessitate, opinione male suscepta, omni rei funerariae cura, adempta cognatis aliisque priuatis hominibus, et ad magistratus, qui tuentur cetera politiae instituta, translata, iurium stolae, cantationum, concionum, luctus, vestimentorum, campanarum vsus aboleatur et antiquetur. Deinde, quo ciuium sanitati, cum ei, quae ad corpus refertur, tum illi, quae potior est et animorum propria, et domesticae felicitati consulatur et prospiciatur, institutum iri diuinor, vt, prohibitis intra

urbium moenia sepulchris, coemeteria exstruantur in locis solis, arboribus circumpositis vel superstructis insignibus, hortorum speciem prae se ferentibus atque cadauera, cum certissime et indubitate de morte constat, publica cura publicisque sumptibus, tacite et absque frequentia hominum efferantur. Iustiniani igitur constitutio, supra commemorata, ut, praeter pauca capita, in integrum veluti restituatur, id maxime expetendum censeo. Nullum tum marmoribus, in memoriam beatuli alicuius diuitis extractis erit locus: nullus sepulchris hereditariis, familiaribus, propriis vel communibus. Vna omnibus, qui in rebus humanis esse desiderunt, erit sepultura, ne, ubi natura, omnium aequalitatem paritatemque praecepit, ibi humana ratio discriminis aliquid et differentiae agnoscere videatur. Vniuerso sepeliendi modo ad initia sua reuocato et ad summae simplicitatis regulas expresso omnique priuato sumtu sublato, olim nemini afflicto addetur afflictio et ne vnus quidem ex iis, quibus suorum funus acerbum et flebile fuit, dolor pecuniae causa augebitur. Sed de huiusce instituti utilitate, necessitate et causis atque de pecunia, e cuius reditu publicae sepulturae fieri possint, vberius dicere, cum alienum videatur a libelli academici in aede Ictis sacra defendendi angustiis finibus, dicendi finem facio. Haec igitur hactenus.

Kd 661

U. B. Halle

2018

nc

vibium mense sepultis, toemeteria excoerentur in locis solis
arboribus circumpositis vel superstructis id quibus, hortorum
quosdam prae se ferentibus atque caduere, ~~et~~ ~~interdum~~ et
indubitate de morte constat, publici cura publiceque excoerentur
tante et absque frequentis hominum offerantur. ~~Interdum~~ ~~quae~~
conscriptio, supra commemorata, ut praeter pauca capita, in integ-
ritate veluti restituatur, id maxime expectandum censeo. Nullus
tunc monumentis, in memoriam bestialis affectus diuina extractis
erit locus, nullus sepulchris hereditatis, ~~conscriptio~~, ~~sepulchris~~ vel
communibus. Vas ~~sepulchrum~~, quod in rebus hominum esse ~~non~~ ~~debet~~
erit sepultura, ne, ubi natura, omnium aequalitatem pariterque
patecipit, ibi humana ratio discrimen, aliud et differentias
admittat. ~~Interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~, ~~interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~ ~~interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~
penitus inani subleat, cum veritas ad hoc ~~ad hoc~~ ~~ad hoc~~ ~~ad hoc~~
viam quidem ex eis, quibus tunc fuit acerbum et febde fuit,
dolor pecunie causa cogitur. Sed de huiusce instituti utilitate,
necessitate et causa atque de pecunia, e cuius reditu publice
sepulchra fieri possunt, ~~interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~, ~~interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~
dicendi fuerit facta. ~~Interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~, ~~interdum~~ ~~quae~~ ~~conscriptio~~

Kd 661

ULB Halle
006 372 341

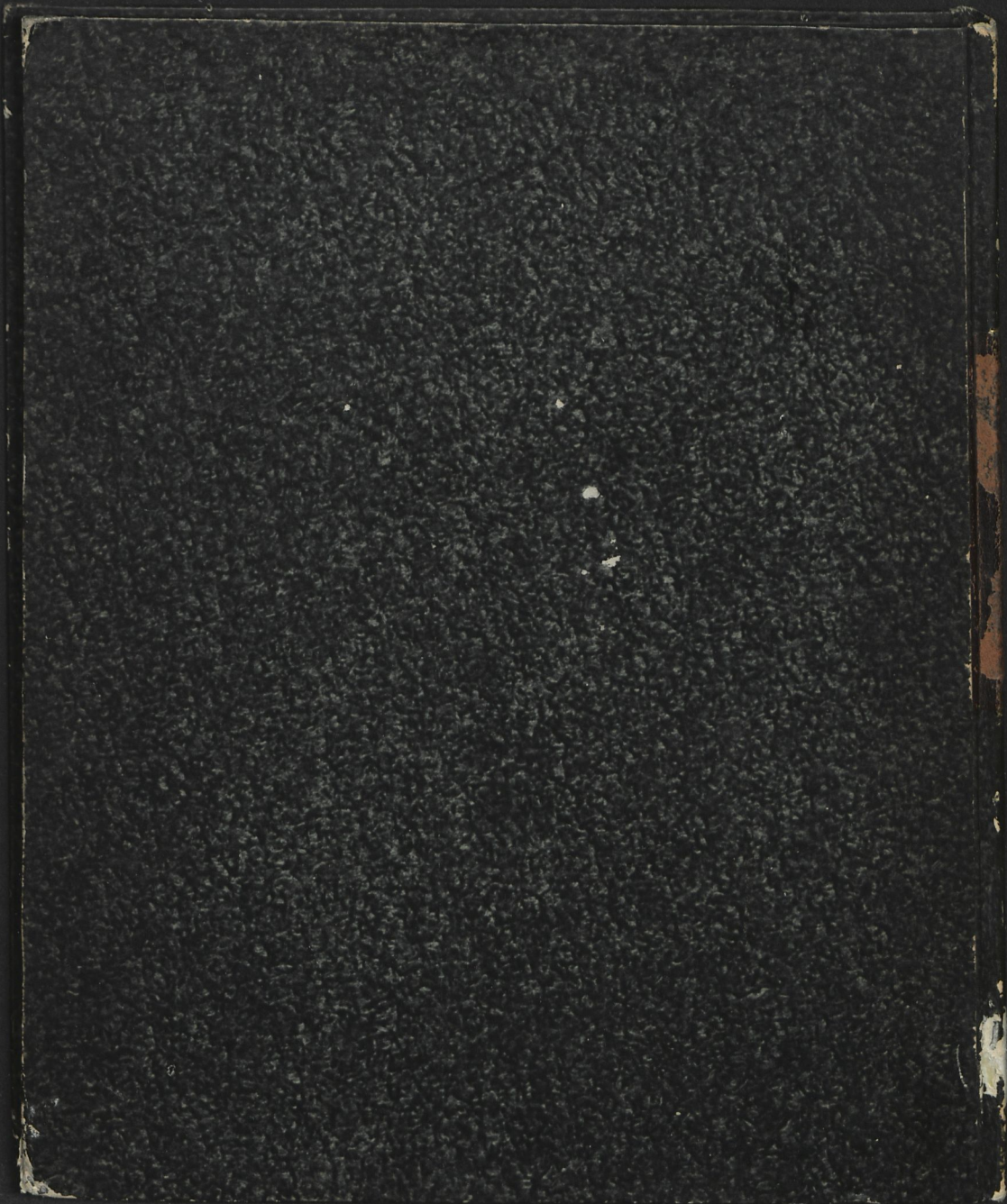
3

VOIP

NO

HISTORIAE
LEGVM ROMANARVM

AD

SEPVLTVRAS PERTINENTIVM

ADIVNCTA EARVM COMPARATIONE CVM PATRIIS
INSTITVTIS

SPECIMEN SECVNDVM

VBI DISPVTTATVR

DE MINVENDIS FVNERVM SVMTIBVS

ILLVSTRIS IVRIS CONSVLTORVM ORDINIS
AVCTORITATE

PRO

DIGNITATE DOCTORIS OBTINENDA

D. XXIV SEPTEMBRIS A. C. MDCCXCIV

H. L. Q. C.

DEFENDET

CHRISTIANVS GOTTHELF HÜBNER

PHILOSOPHIAE DOCTOR ARTIVM LIBERALIVM MAGISTER ET IVRIS

VTRIVSQVE BACCALAVREVS.

LIPSIAE

EX OFFICINA SOMMERIA.